

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету історії та
міжнародних відносин

Віталій АНДРЕЙКО

30 » 06 2025 року

ПРОГРАМА

КОМПЛЕКСНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Галузь знань: А Освіта

Спеціальність: А4 Середня освіта

Предметна спеціальність: А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Освітня програма: Історія

Статус дисципліни обов'язкова

Мова навчання українська

Ужгород – 2025

Програма комплексного кваліфікаційного екзамену для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань А Освіта спеціальності А4 Середня освіта предметної спеціальності А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта), освітньої програми Історія.

Розробники: Ліхтей І.М. – доцент, зав.кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби, факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ».

Шніцер І.О. – доцент, зав.кафедри модерної історії України та зарубіжних країн, факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ».

Капітан Л.І. – професор кафедри Античності, Середньовіччя та історії України домодерної доби, факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «УжНУ».

Схвалено науково-методичною комісією факультету історії та міжнародних відносин

протокол № 7 від «17» червня 2025 року

Голова науково-методичної комісії доц. Світлана МИШКО

ВСТУП

Комплексний кваліфікаційний екзамєн зі спеціальності містить програмний матеріал, який хронологічно охоплює період від зародження людського суспільства до формування сучасного глобального світу.

Програму комплексного кваліфікаційного екзамєну зі спеціальності укладено відповідно до навчального плану підготовки студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності А4.03 Середня освіта (Історія і громадянська освіта).

ПЕРЕЛІК ФАХОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН, З ЯКИХ ПРОВОДИТЬСЯ ВСТУПНЕ ВИПРОБУВАННЯ

1. Основи медичних знань та охорони здоров'я
2. Інновації та інформаційно-комунікаційні технології у закладах освіти
3. Археологія
4. Історична географія та картографія
5. Вступ до предметної спеціальності вчителя історії та громадянської освіти
6. Початки людського суспільства
7. та розвиток давньосхідних цивілізацій
8. Українська мова за професійним спрямуванням
9. Основи наукової роботи історика та фахівця в галузі громадянської освіти
10. Етнологія
11. Іноземна мова
12. Давні цивілізації на території України
13. Історія та культура Античної цивілізації
14. Антикорупція та доброчесність
15. Основи музеєзнавства
16. Психологія
17. Історія та культура середньовічної Європи
18. Філософія
19. Педагогіка
20. Історія та культура середньовічної Азії, Африки
21. та Доколумбової Америки
22. Історія середньовічної України
23. Історія та культура країн Європи та Америки нового часу
24. Історія України ранньомодерного та нового часу
25. Інклюзивна освіта
26. Історія культури України (від найдавніших часів до початку ХХ ст.)
27. Історія та культура країн Азії та Африки у новий час
28. Методика навчання історії та громадянської освіти у закладах загальної середньої освіти (базова середня освіта)
29. Основи шкільного краєзнавства
30. Громадянська освіта: основи шкільного курсу (базова середня освіта)
31. Історія та культура країн Європи та Америки
32. новітнього часу
33. Історія та культура України новітнього часу
34. Історія та культура країн Азії та Африки новітнього часу
35. Громадянська освіта: основи шкільного курсу (старша школа)
36. Методика навчання історії та громадянської освіти у закладах загальної середньої освіти (старша школа)
37. Історія та культура сучасної України
38. Методика виховної роботи у закладах загальної середньої освіти

МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Метою комплексного кваліфікаційного екзамену за спеціальністю А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) є об'єктивна оцінка ступеня засвоєння студентом теоретичних знань та практичних навичок, що необхідні для виконання професійних обов'язків вчителя:

- перевірка наскільки глибоко здобувач знає всесвітню історію, історію України, археологію, етнологію та основи громадянської освіти.
- щінка вмінь застосовувати сучасні освітні технології (НУШ), будувати план уроку та працювати з різними джерелами.
- діагностика здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями та сучасністю.
- готовність виховувати патріотизм, повагу до прав людини та демократичних цінностей у школярів.

Комплексний кваліфікаційний екзамен зі спеціальності покликаний визначити та оцінити рівень теоретичної і практичної підготовки здобувачів до професійної діяльності, а саме – викладання історії України, всесвітньої історії та громадянської освіти.

Основні завдання комплексного атестаційного екзамену зі спеціальності передбачають:

- знання концептуальних засад та методологічних підходів під час викладання історії України, всесвітньої історії та громадянської освіти;
- сформованість у студентів цілісної картини цивілізаційного розвитку людства (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.);
- уміння висвітлити економічний, політичний, соціально-культурний розвиток України та інших країн і регіонів світу;
- розуміння ролі окремих історичних осіб, політичних партій, громадських рухів та організацій в історичному процесі;
- здатність до самостійного аналізу історичних процесів, відслідковування хронологічних, причинно-наслідкових зв'язків;
- повагу до основоположних цінностей сучасної цивілізації: прав людини, толерантності, демократії, раціоналізму.
- здатність аналізувати зміст і ефективність методичних ідей і прийомів навчання у закладах освіти;
- визначати цілі вивчення та шляхи реалізації внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, практичної спрямованості у діяльності вчителя історії;
- застосовувати на практиці можливі методичні варіанти вивчення окремих питань шкільного курсу історії України та всесвітньої історії;
- здатність мислити творчо й креативно;
- сформованість умінь, необхідних для ефективної організації навчально-виховного процесу в ЗЗСО.

Компетентності

Відповіді студентів повинні продемонструвати такі *вміння та навички*:

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, до застосування знань у практичних ситуаціях.
- Знання й розуміння предметної області та професійної діяльності.
- Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово, до комунікації іноземною мовою за предметною спеціальністю.
- Здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук, аналіз та обробку інформації з різних джерел, ефективно використовувати цифрові ресурси та технології в освітньому процесі.
- Здатність діяти автономно, приймати обґрунтовані рішення у професійній діяльності і відповідати за їх виконання, діяти відповідально і свідомо на основі чинного законодавства та етичних міркувань (мотивів).
- Здатність до міжособистісної взаємодії та роботи у команді у сфері професійної діяльності, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня.

- Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.
- Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та значення у розвитку суспільства, техніки і технологій.
- Здатність зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я, вести здоровий спосіб життя, керувати власними емоційними станами; конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку.
- Здатність поважати різноманітність і мультикультурність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.
- Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності.
- Здатність перенесення системи наукових знань у професійну діяльність та в площину навчального предмету.
- Здатність забезпечувати навчання учнів державною мовою; формувати та розвивати їх мовно-комунікативні уміння і навички в області предметної спеціальності.
- Здатність здійснювати цілепокладання, планування та проектування процесів навчання і виховання учнів з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей, освітніх потреб і можливостей; добирати та застосовувати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів.
- Здатність формувати і розвивати в учнів ключові та предметні компетентності засобами навчального предмету та інтегрованого навчання; формувати в них ціннісне ставлення, розвивати критичне мислення.
- Здатність здійснювати об'єктивний контроль і оцінювання рівня навчальних досягнень учнів на засадах компетентнісного підходу, аналізувати результати їхнього навчання.
- Здатність до формування колективу учнів; знаходження ефективних шляхів мотивації їх до саморозвитку (самовизначення, зацікавлення, усвідомленого ставлення до навчання); спрямування на прогрес і досягнення з урахуванням здібностей та інтересів кожного з них.
- Здатність до здійснення професійної діяльності з дотриманням вимог законодавства щодо охорони життя й здоров'я учнів (зокрема з особливими освітніми потребами); використання здоров'язбережувальних технологій під час освітнього процесу.
- Здатність до суб'єкт-суб'єктної (рівноправної та особистісно-зорієнтованої) взаємодії з учнями в освітньому процесі, залучення батьків до освітнього процесу на засадах партнерства.
- Здатність аналізувати власну педагогічну діяльність та її результати, здійснювати об'єктивну самооцінку і самокорекцію своїх професійних якостей.
- Знання та розуміння змісту й методології фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін.
- Знання сучасних досліджень в галузі історії та громадянської освіти.
- Знання категоріально-понятійного апарату історичної науки, здатність орієнтуватися у науковій періодизації історії, використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу.
- Здатність інтегрувати набуті знання соціальних та гуманітарних наук в самостійну систему, виявляти цілісність знань та умінь.
- Здатність розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот.
- Здатність здійснювати критичний аналіз джерел інформації та використовувати їх у професійній діяльності.

- Знання наукових основ методики навчання історії, організації процесу пізнання та виховання учнів різних вікових категорій.
- Знання змісту та завдань організації підготовки учнів у закладах загальної середньої освіти.
- Знання нових підходів до шкільної історичної та громадянської освіти в умовах багатокультурного суспільства та процесу євроінтеграції.
- Здатність до педагогічної рефлексії та дисемінації педагогічного досвіду.

Програмні результати навчання.

- Відтворює основні концепції та принципи педагогіки і психології; враховує в освітньому процесі закономірності розвитку, вікові та інші індивідуальні особливості учнів.
- Демонструє вміння навчати учнів державною мовою, формувати та розвивати їх мовно-комунікативні уміння і навички засобами навчального предмету та інтегрованого навчання, використовуючи сучасну термінологію та систему понять за спеціальністю А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта).
- Класифікує форми, методи і засоби навчання Історії та громадянської освіти в ЗЗСО, добирає дидактичні матеріали для вивчення учнями окремих тем/розділів навчальної програми відповідно до обов'язкових результатів навчання.
- Здійснює добір і застосовує сучасні освітні технології та методики для формування предметних компетентностей учнів; критично оцінює результати їх навчання та ефективність уроку; застосовує різні види оцінювання результатів навчання учнів (формувальне, поточне, підсумкове тощо) з використанням відповідних методик і критеріїв оцінювання.
- Вибирає відповідні форми та методи виховання учнів на уроках і в позакласній роботі; аналізує динаміку особистісного розвитку учнів, визначає ефективні шляхи їх мотивації до саморозвитку та спрямування на прогрес і досягнення з урахуванням здібностей та інтересів кожного з них.
- Називає і пояснює принципи проектування психологічно безпечного й комфортного освітнього середовища з дотриманням вимог законодавства щодо охорони життя й здоров'я учнів (зокрема з особливими освітніми потребами), технології здоров'язбереження під час освітнього процесу, способи запобігання та протидії булінгу і налагодження ефективної співпраці з учнями та їх батьками.
- Демонструє знання історичної науки та громадянської освіти, оперує базовими категоріями та поняттями предметної спеціальності А4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) та імплементує здобуті знання у навчальну і практичну діяльність.
- Генерує обґрунтовані думки в галузі професійних знань як для фахівців, так і для широкого загалу державною та іноземною мовами.
- Застосовує сучасні інформаційно-комунікаційні та цифрові технології у професійній діяльності.
- Демонструє володіння сучасними технологіями пошуку наукової інформації для самоосвіти та застосування її у професійній діяльності.
- Виявляє навички роботи в команді, адаптації та дії у новій ситуації, пояснює необхідність забезпечення рівних можливостей і дотримання гендерного паритету у професійній діяльності.
- Аналізує власну педагогічну діяльність та її результати, здійснює об'єктивну самооцінку і самокорекцію професійних якостей.
- Демонструє знання основних положень нормативно-правових документів щодо професійної діяльності, обґрунтовує необхідність використання інструментів демократичної правової держави у професійній та громадській діяльності та прийняття рішень на засадах поваги до прав і свобод людини в Україні.
- Орієнтується в історичному часі, застосовуючи періодизацію, вміє характеризувати суспільні явища в розвитку, вільно оперує фаховою термінологією.

- Демонструє інтегроване мислення, пояснює цілісну картину суспільно-історичного розвитку через міжпредметні зв'язки.
- Використовує красноріччю складову курсу історії для активізації пізнавальної діяльності учнів; розуміє й популяризує історико-культурну спадщину України та світу.
- Працює з джерелами інформації, інтегрує їх у зміст навчання історії, представляє та обговорює відображені в них факти, явища, події, визначає власну позицію щодо суперечливих питань.
- Знає зміст шкільних курсів історії та громадянської освіти, проектує і здійснює навчально-виховний процес, обирає оптимальні компетентісно орієнтовані методики навчання, уміє оцінювати та відслідковувати динаміку особистісного розвитку учня/учениці.
- Володіє здатністю до розкриття інтелектуального і творчого потенціалу здобувачів загальної середньої освіти засобами вивчення відповідної предметної спеціальності.
- Цінує різноманіття та мультикультурність; уміє ідентифікувати себе у системах загальнолюдських і національних цінностей, керується в педагогічній діяльності принципами толерантності, діалогу й співробітництва.
- Усвідомлює цілі, мотиви власної педагогічної діяльності, стійко прагне до набуття та вдосконалення професійних компетентностей.
- Знає основи запобігання корупції, суспільної та академічної доброчесності на рівні, необхідному для формування нетерпимості до корупції та проявів недоброчесної поведінки серед здобувачів освіти та вміє застосовувати їх в професійній діяльності.

Критерії оцінювання

Комплексний кваліфікаційний екзамен зі спеціальності на здобуття ОС «бакалавр» оцінюється за шкалою від 0 до 100 балів. Максимальна оцінка за відповідь на завдання екзамену складає 100 балів. Кожен здобувач отримує екзаменаційний білет, який складається із 4-ох питань (всесвітня історія, історія України, методика навчання історії та структурні компоненти громадянської освіти й охорони здоров'я) та практичного завдання. Усі питання у білеті є рівнозначними.

Розроблені критерії дають можливість:

- адекватно оцінити виконання здобувачами питань усного екзамену;
- виявити якісний рівень засвоєння теоретичних знань і сформованості вмінь, передбачених програмою;
- зробити відповідний загальний висновок про рівень сформованості професійних компетентностей та практичних навичок, про їхню готовність творчо здійснювати фахову діяльність.

Оцінка за шкалою ECTS	Кількість балів	Оцінка за національною шкалою	Критерії знань
A	90-100	відмінно	Високий творчий рівень: Глибоке знання історичних фактів та концепцій громадянської освіти. Здобувач вільно оперує методами історичного аналізу, виявляє нестандартний підхід до методики викладання (НУШ), вміє критично оцінювати історичні джерела та проводити паралелі з сучасністю. Аргументація логічна, переконлива та науково обґрунтована.
B	82-89	добре	Достатній фаховий рівень: Вільне володіння навчальним матеріалом. Здобувач вміло застосовує методику викладання у стандартних ситуаціях, правильно розв'язує методичні кейси. Самостійно виправляє дрібні неточності в історичній хронології чи термінології. Вміє будувати логічну структуру уроку.

C	74-81		Аналітичний рівень: Здатність систематизувати інформацію. Здобувач загалом самостійно застосовує знання на практиці, вміє зіставляти різні погляди на історичні події. Може припускатися суттєвих помилок у складних питаннях історіографії, але здатний їх виправити за допомогою логічних міркувань.
D	64-73	задовільно	Репродуктивно-аналітичний рівень: Відтворення значної частини теорії. Здобувач розуміє основні історичні процеси та поняття громадянського суспільства, але потребує навідних запитань для глибшого аналізу. Робота з методичними завданнями має шаблонний характер. Багато суттєвих помилок у деталях.
E	60-63		Мінімальний рівень: Знання базису на рівні вищому за початковий. Здобувач може переказати основні події та дати, розуміє структуру шкільної програми, але має труднощі з методичним обґрунтуванням або аналізом складних суспільних явищ.
FX	35-59	незадовільно	Фрагментарний рівень: Знання лише окремих фактів чи дат. Здобувач не володіє цілісною картиною історичного процесу, не може сформулювати методичну мету уроку. Потрібне додаткове навчання для допуску до перескладання.
F	0-34		Елементарний рівень: Відсутність системних знань. Розпізнавання лише окремих термінів без розуміння їхньої суті. Повна неготовність до професійної діяльності. Вимагає повторного навчання.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЗА ЯКИМИ ПРОВОДИТЬСЯ КОМПЛЕКСНИЙ КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ ЕКЗАМЕН ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

1. Періодизація та хронологія палеоісторії.
2. Походження людини і суспільства. Первісна община.
3. Політогенез. Розпад первісного суспільства та зародження цивілізацій.
4. Стародавній Єгипет: державність, суспільство, культура.
5. Стародавня Месопотамія, Мала та Середня Азія у давнину: державність, суспільство, культура.
6. Стародавня Індія й Китай: державність, суспільство, культура.
7. Поліс Стародавньої Греції: афінський та спартанський варіанти розвитку.
8. Еллінізм: поняття, етапи, дискусійні питання. Загальні риси елліністичних держав.
9. Утворення Середземноморської Римської держави (VI – I ст. до н.е.): етапи та наслідки.
10. Принципат і домінат – політичні системи Римської імперії.
11. Антична культура: особливості, періодизація, значення.
12. Велике переселення народів та утворення варварських держав. Типологія генези феодалізму.
13. Візантійська імперія та її внесок у світову цивілізацію (політика, релігія, культура).
14. Народи Центрально-Східної Європи VI – XVII ст.: проблеми розселення, державотворення та цивілізаційного розвитку.
15. Політична та соціальна еволюція країн Західної Європи доби Середньовіччя. Типологія середньовічного урбанізму.
16. Культура Європи в добу Середньовіччя.
17. Церква в середньовічній Європі. Хрестові походи.
18. Особливості міжнародних відносин у Європі середньовічної доби.

19. Арабський халіфат: релігія, експансія, політика, культура.
20. Османська імперія (XIV – XVII ст.): експансія, політика, господарство, культура, релігія.
21. Індія в добу Середньовіччя (III – XVII ст.): політика, господарство, культура, релігія.
22. Східна Азія та Великий Степ в добу Середньовіччя (III – XVII ст.): політика, господарство, культура, релігія.
23. Культура Відродження: етапи, специфіка, наслідки, особистості. Утвердження стилю бароко.
24. Великі географічні відкриття та їх наслідки.
25. Країни Західної Європи в XVI – першій половині XVII ст. Реформація. Контрреформація.
26. Епоха Просвітництва. Західноєвропейські держави в період модернізації.
27. Війна за незалежність і становлення державності США.
28. Франція наприкінці XVIII – у перші десятиліття XIX ст. Велика Французька революція. Наполеонівські війни.
29. Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток країн Європи у першій половині XIX ст. Революції 1848-1849 рр.
30. Соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток країн Європи у другій половині XIX ст. Завершення формування індустріального суспільства.
31. Громадянська війна та період Реконструкції в США: передумови, хід, наслідки. США в останній третині XIX – на початку XX ст.
32. Міжнародні відносини наприкінці XIX – на початку XX ст. Формування військово-політичних блоків. Перша світова війна та її наслідки.
33. Слов'янські народи імперій Габсбургів та Османів у боротьбі за незалежність (кінець XVIII – початок XX ст.).
34. Російська імперія у XVIII– до початку XX ст. (політика, суспільство, культура).
35. Китай та Японія у XVII – на початку XX ст.: загальні тенденції розвитку.
36. Османська імперія, Персія та арабські країни Близького Сходу у XVII ст. – на початку XX ст.: загальні тенденції розвитку.
37. Культура країн світу у XIX ст.
38. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин 20-30-х рр. XX ст. Ліга націй.
39. Західні демократії у 20-30-ті рр. XX ст.
40. Тоталітарні та авторитарні режими міжвоєнної Європи: порівняльна характеристика.
41. Друга світова війна: передумови, перебіг бойових дій, наслідки, нові оцінки.
42. Проблеми політичного та соціально-економічного розвитку Німеччини, Великої Британії та Франції (друга пол. 40-х рр. XX ст. – перші десятиліття XXI ст).
43. СРСР у 1922–1991 рр.: загальна характеристика. Країни пострадянського простору (1991 – 2025 рр.).
44. Країни Центрально-Східної Європи у XX – перші десятиліття XXI ст.: порівняльна характеристика.
45. Сполучені Штати Америки і Канада: загальна характеристика (друга пол. 40-х рр. XX ст. – перші десятиліття XXI ст).
46. Країни Азії, Африки та Латинської Америки у XX – перші десятиліття XXI ст.
47. Культура країн світу у XX – перші десятиліття XXI ст.
48. Люди і цивілізації давньої України (до IV ст. н.е.).
49. Давня і середньовічна історія Закарпаття.
50. Україна в епоху Великого переселення народів.
51. Русь і степові народи: державність, суспільство.
52. Галицько-Волинська держава.

53. Культура Київської Русі та Галицько-Волинської держави в контексті загальноєвропейського культурного поступу (IX-XIII ст.).
54. Українські землі в складі Великого князівства Литовського та інших держав (середина XIV – середина XVI ст.).
55. Українські землі в складі Речі Посполитої (1569 – 1795 рр.).
56. Національно-визвольна революція українського народу середини XVII ст.: сучасні оцінки.
57. Українські землі наприкінці 50-х у 80-ті роки XVII ст.
58. Становище Української держави в роки гетьманування І.Мазепи.
59. Культура України XIV – середини XVII ст. (Литовсько-польська доба).
60. Українські землі в середині й наприкінці XVIII ст.
61. Дике Поле, Запорізька Січ, Кримське ханство (XV – XVIII ст.).
62. Російська експансія в Україну другої половини XVII– XVIII ст.
63. Бароко на теренах України.
64. Наддніпрянська Україна в першій половині XIX ст.
65. Західноукраїнські землі наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Революційні події в 1848 – 1949 роках.
66. Українська культура в першій половині XIX ст.
67. Відміна кріпацтва та буржуазні реформи в Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст.
68. Індустріалізація промисловості в Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст.
69. Суспільно-політичний та національний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст.
70. Західноукраїнські землі в другій половині XIX ст.
71. Політичне становище України на межі XIX – XX ст.
72. Соціально-економічне становище України на межі XIX – XX ст.
73. Суспільне життя України на межі XIX – XX ст.
74. Український національний рух на межі XIX – XX ст.
75. Українська культура другої половини XIX – початку XX ст.
76. Перша світова війна в історії України.
77. Українська революція 1917 – 1921 рр.
78. Міжвоєнна Радянська Україна. Геноцид 1932 – 1933 рр.
79. Західноукраїнські землі 20 – 30-ті роки XX ст.
80. Україна у Другій світовій війні: сучасні оцінки.
81. Україна в роки повоєнної відбудови і подальшого розвитку економіки та культури (1946 – 1953).
82. Україна в добу Микити Хрущова.
83. УРСР в період загострення кризи тоталітаризму (середина 1960-х – перша половина 1980-х рр.).
84. Український опозиційний (дисидентський) рух 1965–1980 років
85. Україна на шляху до свободи й незалежності (1985 – 1991 роки).
86. Культурне і духовне життя в Україні 50 – 80-ті роки XX ст.
87. Розбудова Української незалежної держави.
88. Виборчі кампанії в Україні (1994 – 2019).
89. Економіка і соціальна сфера України наприкінці XX – на початку XXI ст.
90. Зовнішня політика незалежної України.
91. Війна росії проти України та міжнародне співтовариство.
92. Освіта, наука та культура в незалежній Україні.
93. Українська діаспора (XVIII – XXI ст.).
94. Україна на шляху до ЄС.
95. Методика навчання історії та громадянської освіти як педагогічна наука ЗЗСО.
96. Розвиток методики навчання історії та громадянської освіти як науки.

97. Зміст шкільної історичної та громадянської освіти. Сучасні підходи до цілей та структури шкільних курсів історії та громадянської освіти.
98. Пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної історичної та громадянської освіти. Діагностика пізнавальних можливостей учнів у навчанні історії та громадянської освіти.
99. Психолого-педагогічна характеристика пізнавальних можливостей учнів у навчанні.
100. Поняття про методи, прийоми і засоби навчання історії. Кабінет історії та громадянської освіти в школі.
101. Шкільний підручник як найважливіший засіб навчання.
102. Урок як основна форма навчання історії та громадянської освіти. Моделювання сучасного уроку: вимоги до цілепокладання та рефлексії.
103. Форми організації навчального процесу. Інтерактивне навчання історії та громадянської освіти.
104. Інноваційні процеси у викладанні шкільного курсу історії та громадянської освіти.
105. Способи перевірки та оцінювання результатів навчання історії та громадянської освіти.
106. Методична робота в школі. Методичні аспекти інклюзивного навчання історії та громадянської освіти.
107. Виховна робота з історії та громадянської освіти в школі.
108. Нова українська школа: виклики і перспективи.
109. Суть україноцентризму як методологічного фільтра при відборі змісту історичної освіти.
110. Алгоритм розробки власної навчальної програми вчителя на основі модельної програми.
111. Проаналізуйте концепцію професійної автономії вчителя в системі НУШ.
112. Розкрийте методіку формування просторової компетентності за допомогою інтерактивних мап.
113. Методика «читання» візуальних джерел (карикатур, плакатів). Опишіть алгоритм аналізу.
114. Визначте переваги та ризики використання художнього відеоконтенту на уроках історії та громадянської освіти.
115. Поняття «інформаційна гігієна» вчителя та учня в умовах гібридної війни.
116. Охарактеризуйте компоненти, які входять у структуру громадянської компетентності (знання, цінності, ставлення).
117. Реалізація принципу «демократія в школі» через позаурочну діяльність та самоврядування.
118. Опишіть етапи реалізації соціального проєкту як інструменту громадянської дії.
119. Охарактеризуйте специфіку методу усної історії (Oral History) при роботі з учнями.
120. Інтеграція краєзнавчого матеріалу у програму загального курсу історії України.
121. Охарактеризуйте сучасні підходи до національно-патріотичного виховання: відхід від формалізму та «шароварщини».
122. Формування національної ідентичності учнів у контексті деколонізації історичної пам'яті.
123. Розкрийте особливості змішаного навчання. Назвіть інструменти утримання уваги в дистанційному форматі.
124. Способи диференціації завдань для учнів з різним рівнем мотивації та когнітивних можливостей.
125. Академічна доброчесність учителя при роботі з історичними наративами.
126. Методика роботи з історичними термінами та поняттями: від заучування до розуміння контексту.
127. Методичні прийоми роботи з хронологією: від лінійного часу до

синхроністичних таблиць.

128. Роль музейної педагогіки у викладанні історії: віртуальні та реальні екскурсії.
129. Особливості викладання «чутливих» та суперечливих тем в історії (Controversial issues).
130. Методика «ПОПС-формула» як інструмент розвитку аргументованого мовлення учнів.
131. Принципи академічної свободи вчителя у виборі підручників та посібників.
132. Методика організації та проведення історичних дебатів у старших класах основної школи.
133. Використання інфографіки як засобу стиснення та систематизації історичної інформації.
134. Специфіка навчання історії та громадянської освіти в класах з українською та мовами національних меншин (у контексті толерантності).
135. Інструменти оцінювання громадянських ставлень та цінностей: анкети, спостереження, портфоліо.
136. Роль вчителя як модератора та фасилітатора в дискусійних формах навчання.
137. Створення персонального бренду вчителя та його присутність у професійних соцмережах.
138. Методика використання сторітелінгу для персоналізації історичних подій.
139. Психологічні аспекти сприйняття історичної інформації дітьми, що постраждали від війни.
140. Критерії відбору історичних джерел для роботи на уроці (релевантність, доступність, достовірність).
141. Стратегії самостійного професійного розвитку вчителя (самоосвіта, сертифікація, вебінари).
142. Предмет, мета та завдання громадянської освіти.
143. Розвиток особистості. Індивідуальність та автономія особистості.
144. Прогнозування й моделювання особистого розвитку. Мобільність і адаптивність людини.
145. Соціалізація особистості.
146. Значення сім'ї в суспільстві та житті людини. Традиції та родинні цінності.
147. Роль сім'ї в формуванні людини і громадянина.
148. Людська гідність і права людини.
149. Гуманізм як цілісна системи поглядів на людину.
150. Філософське, юридичне, політичне, суспільне, релігійне тлумачення прав людини.
151. Борці за права людини.
152. Класифікація прав людини.
153. Права і свободи.
154. Взаємовідносини людина – держава. Права та відповідальність людини й громадянина.
155. Відповідальність держави за дотримання й захист прав і свобод людини. Обов'язки громадянина та обов'язки держави.
156. Поняття механізмів захисту прав людини. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини.
157. Національні механізми захисту прав людини, їх класифікація.
158. Поняття соціуму. Соціальна структура. Соціальна згуртованість. Соціальні цінності.
159. Гендерна, етнічна, конфесійна різноманітність. Рівність.
160. Ефективна комунікація.

161. Стереотипи та упередження та шляхи їх подолання.
162. Поняття дискримінації. Основні форми та прояви дискримінації.
163. Міжнародні та національні засоби захисту від дискримінації.
164. Поняття конфлікту та його види. Способи подолання конфліктів.
165. Поняття соціальної відповідальності. Види соціальної відповідальності.
166. Особливий характер та призначення юридичної відповідальності.
167. Демократична держава і суверенітет народу.
168. Демократичні процедури. Пряма та представницька демократія. Вибори. Виборчі системи. Референдум. Опозиція.
169. Громадянське суспільство: поняття та функції.
170. Роль громадян у становленні й функціонуванні громадянського суспільства. Громадянське суспільство та правова держава.
171. Громада. Роль громади в житті людини, суспільства, держави.
172. Громадянська участь у житті суспільства.
173. Школа – простір демократії.
174. Дитячі й молодіжні громадські об'єднання.
175. Ринкова економіка і людина.
176. Вплив діяльності людини на довкілля.
177. Комунікація, інформація, медіа.
178. Медіа і демократія. Свобода, етика і відповідальність.
179. Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа.
180. Мова мас-медіа.
181. Приватність та конфіденційність у віртуальному світі.
182. Інтеграція й глобалізація.
183. Міграційні процеси та Україна.
184. Україна – член європейського та світового співтовариства.
185. Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту.
186. Здійснення професійної діяльності з дотриманням вимог законодавства. щодо охорони життя й здоров'я учнів.
187. Використання здоров'язберезувальних технологій під час освітнього процесу.
188. Надання невідкладної медичної допомоги при гострих станах, загрозливих ситуаціях, що можуть виникнути в умовах надзвичайних ситуацій, при дії стихійних явищ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

На одне з питань екзаменаційного білету підібрати інтерактивні вправи АБО скласти план-конспект уроку за структурою: тема, мета і завдання, структура, форма проведення, обладнання.

ПРОГРАМА КОМПЛЕКСНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

СТАРОДАВНІЙ СВІТ

Вступ до палеоісторії. Періодизація та хронологія палеоісторії. Поняття «палеоісторія». Місце палеоісторії в історії людства. Предмет та завдання історії первісного суспільства. Класифікація джерел. Уявлення про первісність в добу античності, Середні віки на арабському сході, добу Відродження. Великі географічні відкриття і розширення та накопчення етнографічних знань. Зародження еволюційного розуміння первісності. Первісність очима просвітителів. Поява еволюційної теорії та її розвиток. Особливості хронології і періодизації історії первісного суспільства. Геологічна періодизація. Розробка археологічної періодизації. Характер і зміст палеоліту, мезоліту, неоліту, енеоліту, бронзи і раннього заліза, визначення їх хронологічних рамок. Розробка антропологічної періодизації. Сучасні культурно-антропологічні періодизації за типом общин та за типом політичного устрою. Періодизація історії первісного суспільства, запропонована С.П.Толстовим. Періодизація Г.Чайдла. Періодизація Л.Моргана.

Антропогенез. Від перших приматів до появи *homo sapiens*. Поняття антропогенезу. Дарвін про походження людини. Неодарвінізм та креаціонізм. Мутаційна теорія. Місце людини в тваринному світі, проблема виділення людини із світу тварин. Еволюційна історія приматів. Критерії людини: культурні та біологічні підходи. Перші знахідки решток викопних мавп – дріопітеків, проконсулів, рамапітеків. Австралопітеки: навколишнє середовище, походження, видова диференціація, способи виживання. Поява прямоходіння та зняряддевої діяльності. *Homo habilis* та епоха обдувай. Прабатьківщина людства. Архантропи (*Homo erectus*): фізіологічні особливості та різновиди. Розширення ойкумени. Неандертальці та епоха мустьє. Час і місце формування неантропів (*Homo sapien*). Фізичний тип неантропа. Виникнення рас та основні чинники расогенезу. Расовий поділ населення Землі в часи пізнього палеоліту-мезоліту. Розселення неантропів і розширення ойкумени.

Соціогенез. Праобщина, раньопервісна та пізньопервісна общини. Джерела до вивчення походження людського суспільства. Зародження і розвиток суспільного виробництва. Найдавніші форми організації австралопітеків, *homo primigenius*, *homo habilis*. Праобщина, її внутрішня структура та взаємовідносини між її членами. Перша форма «готового» суспільства – родова община. Виникнення екзогамії та дуальної організації суспільства. Перехід до пізнього палеоліту і завершення процесу становлення людини сучасного типу. Природне середовище часів існування раньопервісної общини. В'юрмське зледеніння та розселення тваринного світу. Соціально-економічні відносини в раньопервісній общині. Структура раньопервісної общини. Структура пізньопервісної общини. Природне середовище часів існування пізньопервісної общини. Соціально-економічні відносини в пізньопервісній общині. Особливості сімейно-шлюбних відносин праобщини. Шлюб і сім'я в раньопервісній общині. Сімейно-шлюбні відносини пізньопервісної общини. Еволюція сім'ї та шлюбу.

Політогенез. Розпад первісного суспільства та зародження цивілізацій. Передумови розкладу первісного суспільства: поява надлишкового продукту. Диференціація власності, формування сімейної власності, дарообмін і розвиток престижної економіки.

Стародавній Єгипет. Природні умови та географічне положення Єгипту. Періодизація історії Стародавнього Єгипту. Єгипет у період Раннього і Середнього Царств. Особливості економічного, соціального і політичного життя країни. Утворення централізованої єгипетської держави у III тис. до н.е. Фараон та його деспотична влада. Державний апарат, його основні відомства. Система обожнення фараона та його влади. Роль жрецтва в суспільстві. Єгипет в період Нового та Пізнього Царств: особливості економічного, соціального і політичного розвитку Єгипту в VII-VI ст. до н.е. Культура стародавнього Єгипту.

Месопотамія. Географічне положення країни. Періодизація стародавньої історії Месопотамії. Проблеми хронології. Месопотамія в архаїчний період. Найдавніші держави Шумеру і Аккаду. Політична історія шумерських міст-держав в ранньодинастичну епоху. Особливості їх

соціального розвитку. Політична роздрібленість Месопотамії на початку II тис. до н.е. Піднесення Вавилону. Законодавство Хаммурапі. Політичний устрій Вавілонії. Послаблення Вавілонської держави після смерті Хаммурапі. Месопотамія у період Новоассирійського і Нововавилонського царств. Соціально-економічний розвиток та політичний устрій Ассирійської імперії. Розквіт Нововавилонського (Халдейського) царства за Навуходоносора II. Царювання Набоніда і завоювання країни персами. Вавілонія у складі Персидської імперії. Культура народів стародавньої Месопотамії.

Мала Азія і Закавказзя. Хронологія та періодизація стародавньої історії Малої Азії.

Хеттське царство: соціально-економічний розвиток; формування класових відносин у Малій Азії в II тис. до н.е.; особливості політичного устрою хеттської держави; загибель Хеттської держави у VII ст. до н.е. під ударами «народів моря». Релігія, міфологія та література хеттів. Науково-практичні знання. Архітектура та мистецтво. Держави західного регіону Малої Азії та Закавказзя II-I тис. д.н.е. Троянське царство, його розквіт та загибель. Фрігійське царство, його боротьба з киммерійцями та ассирійцями. Розпад Фрігійської держави на межі VIII-VII ст. до н.е. Утворення Лідійського царства, особливості його соціально-економічного розвитку та політичного устрою. Ванське царство (Урарту) і держави Закавказзя. Виникнення держави Урарту - Ванського царства. Боротьба Урарту з Ассірією. Занепад і загибель Урарту. Особливості соціально-економічного розвитку та політичного устрою Урарту. Культура Урарту.

Східне Середземномор'я. Аравія. Географічне положення Східного Середземномор'я. Найдавніший період історії Східного Середземномор'я (VIII-IV тис. до н.е.). Нашестя «народів моря». Розквіт Фінікії та Сирії у I тис. до н.е. Утворення Ізраїльсько-Іудейського царства, його розквіт за Давида та Соломона. Південно-палестинські царства Аммон, Моав, Едом. Східне Середземномор'я під владою ассирійських, нововавилонських і персидських царів. Географічне положення і природні умови Аравійського півострова. Північноаравійські племена і ранні державні утворення. Південноаравійські держави, особливості їх господарського життя, суспільного устрою, політичної структури. Значення родоплеменного укладу в їх суспільному розвитку.

Найдавніші цивілізації Ірану. Середня Азія. Географічне положення Ірану та Середньої Азії. Елам і Мідія - найдавніші держави Ірану. «Світова» перська держава у VI-IV ст. до н.е. Особливості соціально-економічного розвитку та політичного устрою Персидської держави у VI-IV ст. до н.е. Причини неміцності «світової» держави Ахеменідів. Стародавні іранські культури. Ранній зороастризм. Середня Азія у III-I тис. до н.е. Утворення Бактрійського царства. Боротьба середньоазійських племен з персидською експансією і включення їх до складу Ахеменідів. Історичні наслідки ахеменідського завоювання. Середня Азія в складі держави Селевкідів. Греко-Бактрійське царство. Утворення Кушанської держави, її взаємозв'язки з Індією, Парфією, Китаєм. Виникнення Парфянського царства, його експансія на захід.

Стародавня Індія. Географічне положення і природно-кліматичні зони Індостану в давнину. Хронологія та періодизація стародавньої історії. Виникнення найдавнішої (Індської) цивілізації, основні її центри (Мохенджо-Даро і Харappa). Індія у «ведійський період». Індія в «буддійський період». Індія в «класичний період». Стародавній Шрі Ланка (Цейлон). Релігійні системи стародавньої Індії: ведизм, буддизм, індуїзм, їх еволюція, соціальна та екологічна етика. Культура стародавньої Індії.

Стародавній Китай. Географічне положення Китаю. Найдавніві китайські держави: Шан-Інь і Західне Чжоу. Китай у період Східного Чжоу. Перша централізована держава в Китаї - Імперія Цінь: посилення царства Цінь, завоювання ним інших китайських царств і створення першої китайської імперії. Виникнення і розвиток імперії Хань: соціально-економічний розвиток. Політичний устрій. Міжусобиці та загибель імперії Хань. Культура стародавнього Китаю.

Стародавня Японія. Географічне положення і природні умови Японії в давнину. Етногенез населення. Японія доби дзьомо. Зародження раньодержавних утворень (епоха яйої). Поширення в Японії буддизму. Культура стародавньої Японії.

Греція в крито-мікенський та гомерійвський періоди (II - початок I тис. до н. е.). Поняття «античність». Хронологічні і географічні рамки античної цивілізації. Відкриття Г.Шлімана та А.Еванса. Хронологія крито-мікенської епохи. Критська (мінойська) цивілізація.

«Палацові» держави. Занепад критської цивілізації. Ахейська (мікенська) цивілізація, її головні центри. Структура ахейського суспільства, державне управління. Троянська війна. Дешифрування лінійного письма В. Причини падіння мікенської цивілізації. « Темні століття ». Поеми Гомера. Заняття людей гомерівської доби. Структура суспільства. Організація влади та військо. Життєвий устрій.

Архаїчна Греція (VIII-VI ст. до н. е.): політичний, соціально-економічний та культурний розвиток. Рання історія Афінів. Характерні риси афінського поліса. Положення в Аттиці на рубежі VII-VI ст. до н.е. Діяльність Солон і її історичне значення. Старша тиранія: причини і суть. Характер діяльності тиранів. Культурна політика тиранів. Тиранія Пісистрата і Пісистратидів в Афінах. Реформи Клісфена і складання афінської демократії.

Рання Спарта. Спартіати і ілоти. Проблема «Лікургового законодавства». «Архаїчна революція» та її причини. Демографічний вибух. Розвиток економіки. Поява монети. Зрушення у військовій справі (фаланга гоплітів). Виникнення міст в Греції. Формування держави у формі поліса. Основні риси полісного типу державності. Поняття полісного громадянства. Поліс і місто. Автаркія. Розміри полісів. Аристократія і демос. Формування класичного рабства, його основні риси. Велика грецька колонізація: причини, напрями, значення.

Початок класичної епохи. Греко-перські війни. Греція до початку V ст. до н.е. Перська держава Ахеменідів. Причини і характер греко-перських війн. Співвідношення сил. Іонійське повстання. Мільтіад і Марафонська битва. Фемістокл і утворення афінського флоту. Еллінський союз. Похід Ксеркса 480-479 рр. до н.е. і розгром перського війська. Подальший характер війни. Створення Делоського морського союзу. Останній період греко-перських війн. Кімон і Калліїв мир. Причини і значення перемоги греків.

Державний устрій класичних Афінів і Спарті. Афінська морська держава: принципи організації, статус союзних полісів. Розквіт афінської демократії. Органи полісного управління: еклесія, Рада п'ятисот, магістрати (стратегі, архонти та ін.), геліея. Афінське громадянство і його соціальні прошарки. Аристократія в демократичному полісі. Літургії. Соціальна політика демократії. Метеки. Раби. Відмінність античних демократій від сучасних. Державний устрій Спарті: царська влада, герусія, колегія ефорів, апелла. Принципи організації спартанської «общини рівних». Пелопоннеський союз і його структура.

Греція в другій половині V в. до н.е. Пелопоннеська війна та діяльність Перікла в Афінах. Внутрішня і зовнішня політика Перікла. Боротьба Афінів за гегемонію у грецькому світі. Передумови Пелопоннеської війни, її характер, місце в грецькій історії і періодизація. Співвідношення сил, плани воюючих сторін. Основні події першого періоду війни. Нікіїв мир. Війна і ідеологічна криза. Алквіад. Сіцилійська експедиція афінян. Переворот Чотирьохсот. Останній період війни і перемога Спарті. Причини поразки Афінів.

Олександр Македонський і початок епохи еллінізму. Східний похід Олександра, його причини, цілі і характер. Кінець держави Ахеменідів. Похід Олександра до Середньої Азії і Індії. Створення світової держави. Характер влади Олександра. Його політика відносно грецьких полісів і підданих Азії. Загальна оцінка діяльності Олександра Македонського. Розпад держави Олександра. Війни діадохів і утворення елліністичних держав. Поняття «еллінізм». Географічні і хронологічні рамки епохи еллінізму. Найважливіші досягнення еллінізму.

Елліністичні держави. Держави Селевкідів. Поліс і царська влада. Єгипетська держава Птолемеїв і роль місцевих традицій в ній. Пергамське царство. Елліністична Македонія. Балканська Греція в епоху еллінізму. Федеративні утворення. Спарта: реформи Агіда і Клеомена. Малі держави еллінізму (Сіракузи, Родос, Понт, Боспорське царство, Греко-Бактрія і ін.). Утворення Парфянського царства. Зовнішня політика держав еллінізму. Їх ослаблення і перехід під контроль Риму.

Культура Стародавньої Греції. Загальне та особливе в розвитку давньогрецької культури (в порівнянні з культурою народів Стародавнього Сходу). Значення спадщини крито-мікенської епохи. Особливості давньогрецької міфології та релігії. Хтонічний і героїчний періоди розвитку міфології. Сліди фетишизму й анімізму. Міфи про виникнення світу і зміну поколінь богів, про походження людства, про діяння героїв. Основні божества олімпійського пантеону. Храми,

оракули, основні релігійні свята. Грецький театр і його роль в суспільному житті поліса. Грецькі трагіки і комедіографи: Есхіл, Софокл, Евріпід, Аристофан. Епічна, дидактична і лірична поезія. Зародження любовного роману. Розвиток філософських шкіл: іонійська натурфілософія, орфіко-піфагорейське вчення, Демокрит, Платон, Арістотель, стоїцизм і кінізм. Соціальні утопії. Ораторське мистецтво. Розвиток наукових знань. Видатні грецькі історики: Геродот, Фулідід, Ксенофонт. Грецька архітектура, скульптура і живопис: зміни стилів у різні епохи.

Рання Римська республіка (V-III ст. до н. е.). Встановлення Республіки. Характер республіканського устрою в Римі. Завоювання Римом Італії (Латинські, Галльські, Самнітські війни, війна з Пірром). Причини могутності Риму. Ситуація усередині римського поліса. Боротьба плебеїв з патриціями, її основні етапи. Сецесії. Підсумки боротьби. Нобілітет і вершництво. Державний устрій Римської республіки. Види коміцій. Роль сенату. Магістрати ординарні і екстраординарні. Римсько-італійський союз. Армія часів Ранняї республіки.

Пунічні війни. Політика Риму на Сході у II ст. до н.е. Причини зіткнення Риму з Карфагеном. Екскурс в історію Карфагена. Перша Пунічна війна і її результати. Друга Пунічна війна. Похід Ганнібала. Військові дії в Італії. Сципіон Старший і перемога Риму. Причини перемоги. Організація перших провінцій. Експансія Риму на Схід. Рим і система елліністичних держав. Союзники і супротивники Риму у грецькому світі. Македонські війни і Сирійська війна. Початок римського панування у Східному Середземномор'ї. Політика Риму по відношенню до Греції. Третя Пунічна війна.

Рим наприкінці II – першої половини I ст. до н.е. Югуртинська війна. Гай Марій і його військова реформа. Боротьба з кимврами і тевтонами. Цивільний конфлікт 100 р. до н.е. Союзницька війна і надання громадянських прав італікам. Перша Мітрідатова війна. Громадянська війна між Марієм і Суллою. Диктатура Сулли. Причини громадянських воєн. Криза римського поліса і її симптоми. Оптимати і популяри. Серторій. Повстання Спартака. Третя Мітрідатова війна. Помпей. Початок політичної діяльності Цицерона і змова Катіліни.

Криза і падіння Римської республіки. Диктатура Цезаря. Початок політичної діяльності Цезаря. Перший тріумвірат: суть і значення. Намісництво Цезаря в Галії. Парфянський похід Красса. «Принципат» Помпея. Громадянська війна 49-45 рр. до н.е. Диктатура Цезаря і її значення для еволюції римської держави. Політичні заходи Цезаря. Березневі іди. Проблема наступника Цезаря. Антоній і Октавіан. Другий тріумвірат. Громадянські війни 30-х рр. I ст. до н.е. Перемога Октавіана та її причини. Підсумки періоду громадянських воєн. Кінець республіканської епохи. Передумови переходу до монархії.

Октавіан Август і народження Римської імперії. Передумови створення імперії: перетворення поліса на середземно-морську державу. Діяльність Августа і встановлення системи принципату. Характер і основи влади Августа. Республіканські структури і зародження бюрократичного апарату. Внутрішня політика Августа. Міжнародне становище Римської імперії. Династія Юліїв-Клавдіїв, її внутрішня і зовнішня політика. Принцепси і сенат. Громадянська війна 68-69 рр. та її наслідки. Династія Флавіїв і її політика.

«Золоте століття» Римської імперії (II ст. н. е.). Династія Антонінів. Війни Траяна. Адріан і перехід до стратегічної оборони. Процвітання Імперії при Антоніні Пії. Принцепси і сенат в II ст. Соціально-економічне становище Римської імперії. Римські провінції, їх статус у складі держави. Перехід до домінування латифундій. Зміни в положенні рабів. Колони. Панівна верства (столична і провінційна знать). Армія в період принципату. Марк Аврелій: перші симптоми кризи. Коммод і кінець династії Антонінів.

Виникнення та рання історія християнства. Релігійна ситуація в Імперії I-II ст. Криза традиційних полісних релігій. Культ імператорів. Розповсюдження східних культів. Іудейський монотеїзм. Релігійно-політичні течії в Іудеї на рубежі н.е. Проблема виникнення християнства. Джерела з історії раннього християнства. Питання про історичність Ісуса. Ісус і іудейський месіанізм. Нове в проповіді Ісуса. Діяльність і вчення апостола Павла. Ранні християнські общини, їх склад і організація. Перша ересь. Гностицизм. Християни і Імперія. Гоніння на християн.

Криза Римської імперії у III ст. Громадянська війна 193-197 рр., її причини і характер. Септімій Север і бюрократизація управління Імперією. Династія Северів, основи її влади. Едикт

Каракалли 212 р. Виникнення держави Сасанідів. Кінець династії Северів. Епоха «солдатських імператорів». Основні прояви кризи III в. Загроза розпаду Імперії, різке ослаблення центральної влади, сепаратизм провінцій. Соціально-економічні, політичні, релігійно-культурні аспекти кризи. Початок виходу з кризи.

Встановлення системи доміну. Імперія у IV ст. Причини встановлення системи доміну. Розклад античних структур і визрівання відносин нового типу. Діоклетіан і реорганізація Імперії на абсолютистських початках. Тетрархія. Реформи Діоклетіана. Константин I Великий і завершення формування системи доміну. «Закріпачення» населення Імперії. Перенесення столиці до Константинополя. Релігійна політика Константина. Проголошення християнства державною релігією. Перші вселенські собори. Аріанство і нікейський символ віри. Римська імперія після смерті Константина. Юліан і спроба язичницької реставрації. Початок Великого переселення народів. Війна з готами. Феодосій. Поділ Римської імперії на Західну і Східну (Візантію).

Падіння Західної Римської імперії. Західна Римська імперія у V в. Ослаблення і відмирання центральної імперської влади. Формування на території Імперії варварських королівств. Розбіжність інтересів церкви і держави. Занепад армії. Захоплення Рима вестготами. Боротьба з гунами. Позбавлення влади Ромула Августула. Королівство Теодоріха.

Народи Західної Європи на периферії античного світу. Етнічна карта Європи в перші століття після Р.Хр. Кельто-германо-слов'янський регіон. Значення кельтської культурної традиції. Господарське життя і суспільний лад стародавніх германців згідно зі свідченнями римських авторів та за археологічними знахідками. Характер землекористування. Права на землю. Поява майнової нерівності і соціальної диференціації. Еволюція общини. Політичний устрій стародавніх германців. Форма організації влади. Вождівства і племінні союзи. Роль військової аристократії і дружини. Проблематика етногенезу в контексті історії давніх германців. Релігійні вірування давніх германців. Формування племінних союзів. Виникнення нових народностей.

Культура Стародавнього Риму. Загальне та особливе в розвитку давньоримської культури (в порівнянні з культурою Стародавньої Греції). Вплив культури інших народів: етрусків, греків, «варварів» та ін. Особливості давньоримської міфології і релігії. Жрецькі колегії. Культ предків. Історичні перекази. Свята, театральні вистави і гладіаторські бої. Розвиток римської літератури: Лівій Андроник, Плавт, Теренцій, Лукрецій Кар, Катулл, Тібулл, Проперцій, Вергілій, Гораций, Овідій, Петроній, Сенека, Марціал, Ювенал, Апулей, Клавдіан, Намаціан, Авзоній, Симмах і ін. Розвиток філософських шкіл: римський стоїцизм, епікурейство, кінізм, неопіфагореїзм, гностицизм, неоплатонізм, християнська філософія. Лукрецій Кар, Цицерон, Сенека, Епіктет, Марк Аврелій, Плотін, Лактанцій, Іоанн Златоуст, Августин та ін. Ораторське мистецтво. Панегірики. Розвиток наукових знань. Катон, Варрон, Пліній Старший, Цельз, Гален, Клавдій Птолемей та ін. Досягнення юридичної науки. Кодекс Феодосія. Видатні історики: Саллюстій, Тіт Лівій, Тацит, Светоній, Діон Кассій, Євсевій та ін. Римська архітектура, скульптура і живопис: зміни стилів в різні епохи. Найважливіші пам'ятки монументального будівництва: Пантеон, Колізей та ін.

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Вступ до історії Середньовіччя. Походження та суть термінів «*середні віки*», «*медієвістика*». Хронологічні рамки історії середніх віків. Історичне поняття «Західна Європа». Формацийний та цивілізаційний підходи до вивчення історії західноєвропейського Середньовіччя. Тлумачення поняття «феодалізм» у зарубіжній та вітчизняній історичній науці. Характерні риси західноєвропейської середньовічної цивілізації. Періодизація історії середніх віків. Специфіка розвитку західноєвропейського суспільства окремі періоди середньовічної історії.

Особливості процесу переселення народів у VI-VII ст. Лангобарди, Гепіди, герули, слов'яни, араби. Загальні результати і значення варварських завоювань. Соціально-політична характеристика варварських державних утворень: Вестготського, Вандальського, Бургундського, Остготського, англо-саксонських, Лангобардського і Франкського королівств на початковому етапі генези феодальних відносин.

Держава франків. Імперія Карла Великого та її розпад. Утворення Франкської держави та розширення її території за правління Хлодвіга. Династія Меровінгів. Франкське суспільство за матеріалами «Салічної правди». Посилення влади майордомів. Піпін Герістальський. Карл Мартел. Бенефіційна реформа Карла Мартела. Піпін Короткий. Союз із католицькою. Імперія Каролінгів та її розквіт за правління Карла Великого. Внутрішня і зовнішня політика Карла Великого. Шляхи формування поземельної й особистої залежності. Каролінзька вотчина. Верденський поділ і розпад імперії Каролінгів.

Західна Європа в IX - XI ст. Франція в IX-XI ст. Прихід до влади Капетингів. Феодальна роздробленість. Королівський домен. Внутрішня політика перших Капетингів. Категорії залежного селянства, форми залежності й повинності. Німеччина в IX-XI ст. Особливості процесу феодалізації. Посилення герцогської влади. Правління Саксонської династії. Слабкість королівської влади за Генріха I. Передумови посилення королівської влади. Політика Оттона I. Політика Оттона III та її наслідки для Німеччини. Правління Франконської династії. Зміцнення Німецької держави в першій половині XI століття. Формування єдиної держави в Англії. Альфред Великий. Скандинавія в раннє Середньовіччя. Побут, звичаї, суспільний устрій скандинавів. Епоха вікінгів. Причини, хід та наслідки походів вікінгів. Держава Кнута Великого. Арабське завоювання і утворення мусульманських держав на Піренейському півострові. Християнські держави Піренейського півострова. Реконкіста.

Візантійська імперія в IV – XI ст. Особливості кризи рабовласництва в Східній Римській імперії. Візантія за правління Юстиніана I Великого. Криза кінця VI – VII ст. Вторгнення слов'ян та їх розселення на території Візантії. Внутрішнє і зовнішньополітичне становище Візантії у VII-IX ст. Іконоборський рух, його соціальна суть і наслідки. Повстання та єретичні рухи. Відновлення іконошанування. Основні категорії селянства. Внутрішня і зовнішня політика імператорів Македонської династії. Візантія і Русь. Послаблення центральної влади в XI ст.

Християнська церква в IV – XI ст. Християнська церква після Міланського едикту. Оформлення інституту папства, причини піднесення римських пап. Лев I. Початок перетворення церкви в великого земельного власника. Місіонерська діяльність. Роль монастирів у збереженні античної спадщини. Оформлення західного чернецтва. Святий Бенедикт. Освіта. Патрімоніум св. Петра. Ідеологічне обґрунтування примату католицької церкви в Європі. Криза римської церкви в IX-X ст., її причини і прояви. Ключійський рух. Гільдебрандт. Церковна реформа та її наслідки.

Культура Західної Європи V – XI ст. Формування системи «семи вільних мистецтв». Культурний діалог античної і варварської традицій. Особливості візантійської культури. «Каролінзьке» відродження. Академія Карла Великого. Інтелектуали Каролінзького відродження. Школи книжкової мініатюри. Альфред Великий і його діяльність в розвитку культури. Академія. Шкільна освіта. Переклади Біблії англосаксонською мовою. Англосаксонська мова в літературі та поезії. «Оттонівське» відродження. Оттон I і Оттон II. Ключійський рух. Одон Ключійський. Ліутпранд. Відукінд. Герберт Орільякський. Гротсвіта Гандерсгеймська. «Школа Рейхенау». Церковне будівництво.

Середньовічне місто. Виникнення середньовічного міста. Основні теорії походження міст: романська, вотчина, маркова, бургова, ринкова; їх розвиток у другій половині XIX – початку XX ст. «Торгова» теорія А. Піренна. Сучасна точка зору на походження феодального міста. Ранньосередньовічне місто. Проблематика феодального міста. Сутність явища «феодальне місто». Типи феодальних міст. Соціальна характеристика середньовічного міста. Комунальний рух. Основні етапи комунального руху та їх характеристика. Міське ремесло. Причини утворення і еволюція середньовічного ремісничого цеху. Функції цеху. Цеховий примус і замикання цеху. Організація і види міської торгівлі. Форми об'єднання торговців в середні століття. Міжнародна торгівля: торговельні морські басейни і основні напрямки товаропотоків. Монетна справа класичного середньовіччя. Кредит і банківські операції.

Хрестові походи. Причини й передумови хрестових походів. Клермонський собор. Початок хрестоносного руху. Похід бідноти. Перший хрестовий похід феодалів. Держави хрестоносців на Сході. «Єрусалимські ассизи». Військово-чернечі ордени. Італійські міста-держави та їх роль у хрестових походах. Другий і третій хрестові походи. Четвертий хрестовий похід и розгром Візантії.

Останні хрестові походи. Занепад хрестоносного руху та його причини. Значення і вплив хрестових походів на розвиток Європи.

Франція в XI–XV ст. Політична роздрібленість в XI – XIII ст. Визвольний рух міст, його роль у формування союзу королівської влади й міського стану. Територіальне розширення королівського домену. Філіпп II Август і Плантагенети. Альбігойські війни. Реформи Людовіка IX. Зростання державного апарату і подальше зміцнення французької монархії. Політика Філіппа IV Красивого. Приєднання Шамапані. Боротьба за Фландрію. Боротьба королівської з папством. Виникнення Генеральних штатів, їх склад і компетенція. Особливості станової структури французького суспільства. Причини й початок Столітньої війни. Поразки при Кресі й Пуатьє. Повстання в Парижі під проводом Етьєна Марселя і Жакерія. Мирний договір у Бретиньї. Карл V Валуа та його реформи. Відновлення Столітньої війни. Народна боротьба проти англійських загарбників. Жанна д'Арк. Завершення війни. Посилення державної централізації. Людовік XI: його боротьба з великими феодалами, економічна політика. Завершення політичного об'єднання Франції.

Англія в XI–XV ст. Нормандське завоювання Англії та його вплив на розвиток англійської держави. Своєрідність васально-ленної системи в Англії. Феодальні усобиці в Англії в першій половині XII в. Правління династії Анжу (Плантагенетів). Політика зміцнення державної влади в другій половині XII століття. Реформи Генріха II Плантагенета. Правління Іоанна Безземельного. «Велика хартія вольностей» та її історичне значення. Політична боротьба в другій половині XIII ст. Баронські війни. Виникнення англійського парламенту, його структура, функції і соціальна сутність. Особливості формування станового представництва в Англії. Політична ситуація в Англії під час Столітньої війни. Рецидив феодальної анархії та її соціальні витоки. Війна Червоної і Білої Троянд. Прихід до влади Тюдорів. Завершення процесу формування національної централізованої держави.

Німеччина в XI–XV ст. Завершення процесу формування феодального ладу. Послаблення центральної влади й політична криза другої половини XI ст. Саксонське повстання. Боротьба за інвеституру. Каносса. Вормський конкордат. Еволюція аграрних відносин у XII–XIII ст. Дифференціація селянства. Особливості соціальної боротьби у селі. Зростання міст. Міста й центральна влада. Міністеріали. Політика імператорів династії Штауфенів. Німецька колонізація на Схід. Італійська політика німецьких імператорів. Німеччина в XIV–XV ст. Причини й наслідки утворення системи територіальних князівств. Утворення і розвиток Швейцарського союзу. Міста й союзи міст у XIV – XV ст. Ганза. Цеховий лад. Зародження мануфактурного виробництва. Німецьке село. Політичний розвиток імперії. Карл IV. «Золота булла» Органи станового представництва. Опозиційні настрої в містах і селянський рух.

Скандинавські країни XI–XV ст. Суспільно-політичний лад скандинавських народів наприкінці раннього Середньовіччя. Особливості формування феодального ладу. Зміцнення королівської влади в Норвегії за правління короля Магнуса Законодавця. Міста і бюргерство. Політична боротьба у Данії, Норвегії і Швеції наприкінці XIII та в XIV ст. Війна Данії з Ганзою. Кальмарська унія.

Країни басейну Середземномор'я в XI – XV ст. Міста-держави Північної Італії. Папська держава. Королівство двох Сицилій в Південній Італії. Німецькі вторгнення на Апеннінський півострів. Боротьба італійських міст за політичні права. Італія в XIV – XIV ст. Встановлення тиранічних режимів. Арабська Іспанія. Арагон і Кастилія, особливості соціально-політичного розвитку. Кортеси. Завершення Реконквісти і утворення Іспанського королівства.

Візантійська імперія наприкінці XI – в середині XV ст. Аграрні відносини й соціальна політика Комнінів. Візантійські міста. Міжнародне становище Візантії. Битва при Маріокефалі. Наростання кризових явищ. Четвертий хрестовий похід і утворення Латинської імперії. Грецькі держави у першій половині XIII ст. Відновлення Візантійської імперії. Михаїл VIII Палеолог. Громадянська війна і повстання зилотів. Ідейно-богословська боротьба в імперії. Ісихазм. Турецькі завоювання на Балканах та в Малій Азії. Завоювання Константинополя турками. Причини падіння Візантійської імперії. Особливості розвитку візантійської культури. «Комнінівське відродження».

Нікейський центр відродження еллінської культури і «палеологівський Ренесанс». Вплив культури Візантії на Західну Європу.

Католицька церква наприкінці XI-XV ст. Перемога церкви в боротьбі за інвеституру в Німеччині та Англії. Піднесення папства в XII-XIII ст. Інокентій III. Східна експансія католицької церкви (Східна Європа, Візантія, Близький Схід). Унії з Візантією. Політика папства на Піренейському півострові. Інквізиція. Поява і розвиток «жебрущих» орденів, їх соціальне і ідеологічне значення. Духовно-рицарські ордени і їх взаємини із римським престолом. Поразка папства в боротьбі за інвеституру у Франції. «Авіньйонський полон пап» і «великий розкол». Політичний крах папства наприкінці XV століття. Єретичні рухи. Катари. Вальденси. Патари. Амальрікани. Іоакіміти. Альбігойські війни. Єресі. Апостолики, лолларди, гусити, їх гуманістична соціальна спрямованість.

Культура Західної Європи XI-XV ст. Філософська та історична думка XI-XIII ст. Номіналізм і реалізм в середньовічній філософії. Зародження схоластики. Ансельм Кентерберійський. П'єр Абеляр. Середньовічний гуманізм. Іоанн Солсберійський. Розвиток університетської освіти. Паризькі аверроїсти XIII ст. Альберт Великий і Фома Аквінський. Вчення Роджера Бекона. Міські школи. Західноєвропейська епічна література. Лицарська (куртуазна) культура і література. Міська та селянська література. «Висока» і народна культура. Міський театр XII-XV ст. Шляхи розвитку середньовічної драми. Середньовічне мистецтво. Романська архітектура. Готика. Раннє Відродження в Італії XIV-XV ст. Періодизація італійського Ренесансу. Основні риси культури Відродження. Ранній гуманізм і програма нової культури: Франческо Петрарка, Джованні Боккаччо і Колуччо Салютати. Громадянський гуманізм: Леонардо Бруні та ін. Лоренцо Валла та його етичні концепції. Вчення про людину Леона Баттіста Альберті. Флорентійський неоплатонізм. Антифеодальний характер гуманістичної ідеології. Мистецтво раннього Відродження: Філіппо Брунеллескі, Мазаччо, Філіппо Ліппі. Розвиток наук.

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Перші слов'янські ранньодержавні утворення. Держава Само. Великоморавська держава. Проникнення протоболгар на Балкани, утворення Першого Болгарського Царства, його соціально-політичний розвиток у VIII – XI. Виникнення Хорватської держави. Міста-держави Далмації. Утворення та розвиток Сербської держави. Слов'яно-германське сусідство. Виникнення Давньочеської держави Пршемисловичів та її соціально-політичний розвиток у IX – XII ст. Поява мадярських племен у Подунав'ї. Давньопольська держава П'ястів у X – XII ст..

Чеські землі в XIII-XV ст. Чеське королівство у XIII ст. Пршемисл Отакар I і отримання спадкового королівського титулу. Пршемисл Отакар II, його внутрішня та зовнішня політика. Вацлав II і спроби створення чесько-польсько-угорської імперії. Соціально-економічний розвиток. Міста. Політична ситуація в землях Чеської корони у першій третині XIV ст. Чеські землі за правління Карла IV Люксембурга. Криза чеського суспільства та зародження гуситського руху. Гуситська революція та гуситські війни. Політична боротьба в середині XV ст. Іржі з Подебрад. Суспільно-економічний розвиток Чехії в XV ст. Піднесення міст. Об'єднання чеської і угорської корони під владою Ягелоннів. Формування станової монархії. Чеська середньовічна культура. Хроніка Козьми Празького. Література. Т.Штитний. Карлів університет. Архітектура й живопис. Розвиток чеської культури в період гуситського руху. П.Хельчицький. Чеський гуманізм. Початок книгодрукування в Чехії.

Польська держава в XIII-XV ст. Боротьба за відновлення єдиної Польської держави. Внутрішня і зовнішня політика Казимира III Великого. Початок правління династії Ягелоннів. Польська держава за часів Людовіка Анжуйського. Кревська унія. Відносини з Тевтонським орденом. Грюнвальдська битва та її історичне значення. Формування станово-представницької монархії. Соціально-економічний розвиток Польщі. Польська культура. Література та наука. Ян Длугош. Краківський (Ягеллонський) університет. Архітектура.

Угорське Королівство у X – XV ст. « Віднайдення батьківщини». Набіги угорців на території Західної Європи. Виникнення ранньофеодальної держави. Іштван I. Династія Арпадовичів. Соціальна структура ранньофеодального суспільства. Внутрішні чвари в XI – XIII ст. «Золота булла» 1222 р. Татарська навала. Зовнішня політика Угорського королівства в XII – XIII ст. Утвердження Анжуйської династії. Її внутрішня і зовнішня політика. Лайош I Великий. Управління Трансильванією. Угорське королівство під владою Люксембургів. Формування станової монархії. Розквіт Угорського королівства за правління Матяша I Корвіна. Угорське королівство на початку XVI ст. Соціально-економічний розвиток. Селянська війна 1514 р. під проводом Дьордя Дожі. Битва під Могачем і розпад Угорського королівства. Культура Угорщини.

Держави і народи на Балканах і в Подунав'ї у XII - XV. Друге Болгарське Царство, його соціально-політичний розвиток і культура. Сербська держава у XIII–XV ст. Боснійська держава у XIII–XIV ст. Чорногорія. Унія Хорватського та Угорського королівств. Особливості розвитку міст-держав Далмації. Дубровницька Республіка. Виникнення Волоського та Молдовського князівств. Албанські князівства XIII–XV ст. Південно-слов'янські землі під владою Османської імперії. Розвиток культури. Розквіт сербської писемності при Неманичах. Сербський епос. Сербська архітектура та образотворче мистецтво. Хорватська історична література. Фома Сплітський. Архітектурні пам'ятки. Дубровницька література. Архітектура міст Далмації. Вплив ідей гуманізму на культурний розвиток південнослов'янських народів.

Московська держава. Володимиро-Суздальське князівство. Великий Новгород. Монгольська навала і встановлення золотоординського іга. Невська битва. Початок об'єднання земель Північно-Східної Русі навколо Москви. Боротьба за визволення з-під влади Золотої Орди. Дмитрій Донської. Посилення Московської держави у XV ст. Державне управління і суспільство. Іван IV Грозний. Опричнина. «Смутний час». Розвиток культури.

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СХОДУ

Арабський халіфат (VI – XIII ст.). Аравія на світанку середньовіччя. Заняття населення та суспільний устрій арабів VI – VII ст. Розвиток міст і міжнародної торгівлі. Культура доісламської Аравії. Пророк Мухаммед і утвердження ісламу. Релігійна ситуація в Аравії. Виникнення ісламу, його соціальна роль. Мухаммед. Коран. Утворення єдиної арабської держави. Арабські завоювання: їх причини та наслідки. Організація управління на захоплених територіях. Халіфат Омейядів. Громадянська війна та утворення халіфату Омейядів. Державний устрій Дамаського халіфату. Виникнення течій в ісламі. Друга громадянська війна. Халіфат Аббасидів. Утворення халіфату Аббасидів. Соціально-економічний та державний устрій. Аграрні відносини в Халіфаті. Зростання мусульманського церковного землеволодіння (вакф). Розвиток ремесла, міст і торгівлі. Морські експедиції арабів. Народні рухи. Розпад Багдадського халіфату. Сельджуцьке завоювання. Монгольська навала та її наслідки. Культура Арабського халіфату. Поширення наукових знань. Дім Мудрості. Арабська література. Збірник казок «Тисяча й одна ніч» Особливості архітектурного будівництва. Особливості арабської культури в різних країнах.

Китай в III – XVII ст. Чинники формування середньовічного китайського етносу. Риси китайсько-конфуціанської цивілізації. Крах давньокитайської імперії Хань на початку середньовіччя. Троєцарство. Заснування всекитайської імперії Цзінь. Запровадження державної надільної системи. Китай в епоху « південних династій» і « варварських держав» (IV – VI ст.). Китай за правління династії Суй. Синкретичний характер китайської держави за правління династії Тан. Реформи Ян Яня. Селянська війна IX ст. в Китаї: її етапи, рушійні сили та ідеологія. Боротьба політичних угруповань і спроби реформ в Сунському Китаї. Діяльність Ван Аньші. Монгольське завоювання Китаю і утворення імперії Юань Боротьба китайського народу проти монголів і створення імперії Мін. Чжу Юаньчжан. Внутрішньополітична боротьба кінця XIV – кінця XV ст. Соціально-політичний устрій імперії Мін. Селянська війна XVII ст. і манчжурське завоювання Китаю. Культура середньовічного Китаю. Китайський живопис. Золоте століття китайської поезії.

Японія у III – XVII ст. Розпад первіснообщинного ладу і утворення племінного союзу. Правління роду Сога. Проникнення буддизму. Переворот Тайка. Особливості державного устрою

у VII-VIII ст. Захоплення влади кланом Фудзівара. Японія в X-XV ст. Розпад надільної системи. Зростання приватних земельних володінь (сьоен). Послаблення влади центрального уряду. Самураї. Виникнення сьогунату Мінамото. Розвиток міст, ремесла і торгівлі. Організація оборони країни проти монгольської навали. Посилення політичної роздробленості. Сьогунат Асикага. Міжусобні війни. Селянські виступи. Повстання в Ямасиро. Зовнішня торгівля і піратство. Становище країни наприкінці XV – на початку XVI ст. Боротьба за об'єднання країни. Діяльність Ода Нобунага і Тойотомі. Хідейосі. Проникнення європейців у Японію. Утворення сьогунату Токугава. «Закриття» країни. Культура Японії. Храмові комплекси. Японська віршована література « танка». Епоха Хейян. Живопис. Обряд чайної церемонії. Ляльковий театр дзьорурі.

Монгольська імперія. Заняття населення та соціальний склад монголів. Утворення монгольської держави. Темучин (Чингіс-хан). Організація монгольського війська. Монгольські завоювання: їх причини, основні етапи та наслідки. Золота орда. Утворення « світової монгольської імперії» Юань та її державний устрій. Хубілай. Церква в Монгольській імперії. Аграрні відносини. Розвиток міст і торгівлі, фінансово-економічна криза та розпад єдиної Монгольської імперії. Монголія після « епохи великих завоювань». Держава маньчжурів. Створення імперії Цин. Джунгарське (Ойратське) ханство. Монгольська середньовічна культура. Дзанабадзар.

Індія в XI – XVII ст. Економічне і політичне становище Індії у III-VII ст. Імперія Гуптів. Індійська община і касти. Земельні відносини в общині. Вторгнення в Індію гунів-ефталтів і його наслідки. Держава Харші. Держави Північної і Південної Індії в VIII-X ст. Ремесло і торгівля в VI-X ст. Міста раннього середньовіччя. Поширення індуїзму. Проникнення ісламу в Індію. Економічне і політичне становище Індії в XI-XII ст. Індія напередодні ісламського завоювання. Утворення Делійського султанату. Аграрні відносини. Адміністративний устрій. Економічний розвиток Північної Індії в XIII-XV ст. Завойовницька політика делійських султанів. Португальці в Індії. Могольське завоювання. Соціально-політичний устрій « Імперії Великих Моголів». Аграрні відносини. Розвиток ремесла і торгівлі. Реформи Акбара. Імперія Моголів за Джахангіра та Шах Джахана. Правління Аурангзеба. Внутрішня і зовнішня політика. Загострення соціальних протиріч і народні повстання. Діяльність Ост-Індських компаній. Занепад імперії Великих Моголів. Культура середньовічної Індії. Основні релігії: індуїзм, буддизм, іслам, сікхізм, джайнізм, парсизм, бхакті. Сім'я та сімейні відносини. Розвиток науки (Аріябхата). Освіта. Індійська писемність. Поезія та проза. Архітектура та образотворче мистецтво. Музика і театр. Танцювальне мистецтво. Індійська традиційна фізична культура.

Туреччина в XI – XVII ст. Утворення султанату турків-сельджуків. Сельджуцькі завоювання. Державний та соціально-економічний устрій султанату. Монгольська навала та її наслідки. Розпад Сельджуцького султанату. Утворення держави турків-османів. Перші османські завоювання. Політичний устрій. Роль ісламу у формуванні османської держави. Мусульманські духовні ордени. Військово-ленна тімарна система. Турецьке військо. Османські завоювання на Балканах. Навала Тимура. Ангорська битва. Відновлення єдиної Османської держави. Реформи Мурада II. Завоювання Константинополя. Утворення Османської імперії. Турецькі завоювання XVI ст. Сулейман I. Соціально-економічний та політичний розвиток Османської імперії XVI – XVII ст. Державний устрій Оттоманської Порти. Становище підкорених народів. Загострення внутрішніх протиріч. Розклад тімарної системи. Занепад військової могутності Османської імперії. Середньовічна турецька культура. Релігія. Освіта. Наука. Література. Архітектура і мистецтво. Музична культура.

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ У НОВИЙ ЧАС

Періодизація світового розвитку й основні тенденції розвитку країн світу в добу нового часу. Історичний зміст і періодизація історії нового часу. Розвиток колоніальної системи, первинне нагромадження капіталу. Політична карта світу до початку нового часу. Великі географічні відкриття і виникнення колоніальної системи. Ф. Магеллан і перше навколосвітнє плавання. Іспанські конкістадори. Завоювання Мексики та Перу. Англійські, голландські і французькі

колоніальні захоплення в кінці XV – першій половині XVII ст.; російські географічні відкриття на півночі і сході Європи і Азії. Картина демографічного розвитку у новий час. Зростання третього стану. Шляхи перебудови суспільства у новий час. Революції і реформи XVII – XIX ст. Зміни державних форм. Формування націй і національних держав у добу нового часу. Культура нового часу. Роль церкви і релігії у духовному житті. Основні течії в мистецтві та літературі. Міжнародне становище напередодні Першої світової війни. Народні рухи і революції.

Характер і особливості міжнародних відносин у новий час. Утворення Троїстого союзу та Антанти. Війни та міжнародні кризи кінця XIX – початку XX ст. (до 1914 р.). Гонка озброєнь. Світова війна 1914 – 1918 рр. – історичний злам глобального масштабу. Причини і характер Першої світової війни. Міжнародні відносини. Вступ в боротьбу Туреччини. Взаємовідносини держав Антанти в 1914-1915 рр. Вступ в боротьбу Болгарії. Фінансові відносини країн Антанти в 1916 р. Міжсоюзницькі конференції на зламі 1916-1917 рр. Дипломатія заключного періоду Першої світової війни.

Країни Західної Європи та Америки

Політична карта Західної Європи і Америки до початку нового часу. Особливості розвитку країн Європи та Америки в XVI – першій половині XVII ст. Наслідки географічних відкриттів для Західної Європи. Реформація і контрреформація, їх наслідки. Світова експансія Європи та її основні чинники (колоніалізм, християнізація, динамізм економіки, науки і техніки). Відгалуження європейської цивілізації в Північній Америці. Капіталізм як специфічне явище Європи. Промислова революція та її наслідки. Нові форми масових суспільних рухів. Перехід до індустріального суспільства у провідних країнах Заходу наприкінці XIX – на початку XX ст. Переважання еволюційних форм внутріполітичного розвитку в Західній Європі та Північній Америці. Особливості Нідерландської революції та її наслідки. Англійська революція середини XVII ст. Реставрація Стюартів. “Славна революція” 1688 р. Розширення колоніальних володінь Англії. Війни. Особливості розвитку країн Європи та Америки у другій пол. XVII-XVIII ст. “Освічений абсолютизм”. Політичний і соціально-економічний розвиток Англії наприкінці XVII – у XVIII ст. (до 1789 р.). Формування двопартійної системи. Французький абсолютизм у другій половині XVII-XVIII ст. Французьке Просвітництво XVIII ст. Передумови, завдання і початок Великої французької революції. „Декларація прав людини і громадянина”. Велика французька революція: хронологічні межі, передумови, етапи, суспільно-політичні угруповання. Якобінська диктатура у Франції. Історичний характер та підсумки Великої французької революції. Термідоріанський режим у Франції. Директорія. Війна за незалежність англійських колоній в Північній Америці: передумови, хід та підсумки. “Декларація незалежності” Сполучених Штатів Америки. Конституція США. “Біль про права”. Основні риси розвитку країн Європи та Америки наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Франція і Європа у роки наполеонівських воєн. Віденський конгрес і його ухвали. “Священний союз”. Революції 20-30-х рр. XIX ст. в Європі: причини, завдання, особливості та результати. Італійський національно-визвольний рух наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Значення П’ємонту. Особливості революцій в Європі в середині XIX ст.: мета, основні політичні сили в боротьбі за владу. Наслідки революцій. Революція в Австро-Угорщині і українські землі. Основні риси соціально-економічного та політичного розвитку США наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. Формування двопартійної системи. Завершальний етап Рісорджіменто. Об’єднання Італії. Об’єднання Німеччини “залізом і кров’ю”. Отто фон Бісмарк. Франко-пруська війна та її наслідки. Внутрішня політика німецького рейхсканцлера О. фон Бісмарка та її наслідки. Трансформація Австрійської імперії в дуалістичну Австро-Угорську монархію. Реформи 60-70-х рр. XIX ст. в Росії. Конституційний лад Третьої республіки у Франції. Політичні кризи кінця XIX – початку XX ст. Політична система Німецької імперії (1871-1914 рр.). Президентські адміністрації та основні проблеми розвитку США на поч. XX ст. (1900-1914 рр.). Реформаторська діяльність британських ліберальних і консервативних урядів в останній третині XIX – на початку XX ст.

Історія країн Центрально-Східної Європи

Особливості соціально-економічного і політичного розвитку країн регіону. Економічний і політичний розвиток Чехії і Словаччини. Зародження політичних партій і національне питання.

Польща в добу Нового часу. Економічний розвиток Королівства Польського. Національно-визвольний рух польського народу в XIX ст. Політичні рухи, утворення партій. Соціально-економічні відносини в західних польських землях і Галичині. Політика онімеччення. Соціально-економічний розвиток Хорватії і Словенії. Політичні рухи, утворення політичних партій, національна боротьба. Відродження Болгарської держави. Тирновська Конституція. Возєднання Південної і Північної Болгарії. Економіка Болгарії, протекціонізм.

Історія народів Росії

Московська централізована держава XVI ст. та її експансія. Смутні часи в московському царстві та початок династії Романових. Московська держава у XVII ст. Утворення Російської держави. Петровські перетворення. Росія при спадкоємцях Петра I, “Просвітницький абсолютизм” Катерини II та її внутрішня політика. Зовнішня та колоніальна політика Росії часів Катерини II. Російська імперія на межі XVIII-XIX ст. Російсько-французька війна 1812 р. та закордонні походи російських військ 1813-1814 рр. Реакція в останні роки правління Олександра I та виступ декабристів. Прихід до влади Миколи I та його політичний курс. Доба великих реформ Олександра II. Народницький рух та початок політичного тероризму в Росії. Російська імперія за часів Олександра III. Посилення реакції. Росія в епоху революцій. Загальнонаціональна криза початку XX ст. Перша російська революція та її наслідки. Народи Російської імперії, їхня визвольна боротьба та культура наприкінці XIX- на початку XX ст. Головні проблеми суспільно-політичного життя Росії в останній третині XIX – на поч. XX ст. Революція 1905-1907 рр. в Російській імперії: передумови, причини, завдання і результати. Росія між двома революціями. Століпінські реформи в Російській імперії. Лютнева революція та альтернативи розвитку Росії в 1917 р. Початок визвольного руху в Росії першої чверті XIX ст.

КРАЇНИ АЗІЇ ТА АФРИКИ У НОВИЙ ЧАС

Цивілізаційні характеристики розвитку країн Сходу на початок нового часу (2-й пол. XVII – XVIII ст.). Потенціал екстенсивного розвитку. Криза традиційних соціально-економічних і політичних структур у XIX ст. і відносне відставання країн Сходу й Африки від капіталістичних держав. Зміни на політичній карті Далекого Сходу в новий час. Зміни на політичній карті Центральної Азії та Середнього Сходу в новий час. Зміни на політичній карті Південної Азії та басейну Південних морів у новий час. Зміни на політичній карті Близького сходу та Північної Африки в новий час. Зміни на політичній карті Тропічної та Південної Африки в новий час. Етапи колоніальної експансії європейських країн в новий час. Дискусія в історичній науці з питань місця і ролі колоніалізму в історії країн Азії і Африки. Соціально-економічні, політичні та культурні наслідки колоніального поділу Сходу та Африки європейськими державами та США. Азія та Африка на початку XX ст.: стан економіки та суспільно-політичний розвиток. Феномен «Пробудження Сходу». Перша світова війна і країни Сходу та Африки.

Цинський Китай в середині XVII – на початку XX ст. Завоювання Китаю маньчжурами. Внутрішня та зовнішня політика правителів династії Цин у XVII - першій половині XIX ст. Зовнішньополітичне становище Цинської імперії. Насильницьке «відкриття» країни та її поділ на сфери впливу. Передумови, причини та основні етапи Тайпінського повстання в Китаї. Суспільний і державний устрій Тайпін-тяньго. Особливості розвитку капіталізму в Китаї останньої третини XIX – початку XX ст. Спроби реформ у Китаї та причини їхніх невдач. Народне повстання Іхетуанів в Китаї. Причини, передумови і початок Сінхайської революції в Китаї, її характер та рушійні сили. Сунь Ятсен. Перемога республіканських сил і проголошення Китайської республіки. Утворення партії Гоміньдан. “Друга революція”. Китай в роки Першої світової війни. “21 вимога” Японії Китаю.

Японська імперія в середині XVII – на початку XX ст. Соціально-економічний та політичний лад Токугавської Японії в другій половині XVII – середині XIX ст. Проникнення капіталістичних держав і укладення нерівноправних договорів. Революція Мейдзі в Японії: її характер та рушійні сили. Реформи Мейдзі в Японії. Наслідки капіталістичної модернізації країни. “Рух за свободу і народні права” в Японії. Конституція 1889 р. Зовнішньополітичне становище

Японії в останній третині XIX – на початку XX ст. Війни та перехід до «великої політики». Становлення та розвиток корпоративного капіталізму. Активізація робітничого і становлення соціалістичного руху в Японії на поч. XX ст. Імперіалістична Японія в роки Першої світової війни.

Корея в середині XVII – на початку XX ст. Соціально-економічний лад та політична система Кореї в 2-ій пол. XVII – сер. XIX ст. Рух Сірахапха. Симптоми кризи ладу традиційної Кореї в XIX ст. Повстання під проводом Хон Ѓонне та Селянська війна Тонхак у 1893-1894 рр. «Відкриття» Кореї і підписання з нею нерівноправних договорів. Суперництво імперіалістичних держав та суспільно-політичні процеси в Кореї в ост. третині XIX – на поч. XX ст. Анексія Кореї Японією і встановлення колоніального режиму.

Південно-Східна Азія і країни південних морів в середині XVII – на початку XX ст. Державні утворення Нгуєнів і Чинів у Дайв'єті. Селянська війна тейшонів та її наслідки. Імперія Нгуєнів у В'єтнамі в 1-ій пол. XIX ст. Правління “реалістів” та “консерваторів”. Соціально-економічні та політичні процеси в Камбоджі в 2-ій пол. XVII – 1-ій пол. XIX ст. Реформи сдаты Анг Дуонга. Князівства Лаосу в 2-ій пол. XVII – сер. XIX ст. Тенденції історичного розвитку Бірми в 2-ій пол. XVII – 1-ій пол. XIX ст. Протидія британській колоніальній експансії і реформи короля Міндона. Сіам в 2-ій пол. XVII – на поч. XX ст. Реформаторські перетворення. Фактори збереження суверенітету. Колоніальна експансія Франції в Індокитаї в XIX ст. та її наслідки. Утворення Індокитайського Союзу. Нідерландська колоніальна система в Індонезії в 2-ій пол. XVII – 1-й пол. XIX ст. Антиголландські повстання на Яві. Англійська колоніальна експансія в басейні Південних морів у кінці XVIII – 1-й пол. XIX ст. Реформи Т.С. Раффлза. Іспанський колоніальний режим на Філіппінах 2-й пол. XVII – XIX ст. Особливості формування національної свідомості. Хосе Рісаль. Національно-визвольна революція 1896-1898 рр. і створення Філіппінської республіки. Американське панування на Філіппінах на поч. XX ст. Підкорення султанату Аче і завершення колоніального захоплення Індонезії. Криза системи “примусових культур” в Індонезії в 2-ій поч. XIX ст. Зміни в колоніальному управлінні Нідерландською Індією в кінці XIX – поч. XX ст.: “Етичний курс”. Зародження національно-визв. руху на Яві. Країни Південно-Східної Азії в роки Першої світової війни.

Індія, Непал і Цейлон в середині XVII – на початку XX ст. Розпад держави Великих Моголів у Індії. Утворення нових держав та їх типологія. Етапи британського завоювання і колоніального підкорення Індії, його форми і знаряддя. Передумови, причини, рушійні сили та хід сипайського повстання в Індії 1857-1859 рр., його історична оцінка. Передумови об'єднання Непалу та його політична консолідація в 1-й половині XIX ст. Переверот 1846 р. і встановлення режиму Рани. Кандійська держава на Цейлоні в XVII-XVIII ст. Англо-голландське суперництво і завоювання Цейлону Англією. Стратегія і тактика англійської колоніальної адміністрації в Індії в ост. третині XIX ст. Розвиток капіталістичної промисловості і зміни структури індійського суспільства. Виникнення націоналізму та його організації в Індії. Партія Індійський національний конгрес. Британський імперіалізм і національно-визвольний рух в Індії на поч.. XX ст. Б. Тілак та Махатма Ганді. Непал та брит. колонії Півд. Азії (Цейлон, Малайзія, Бірма) в кінці XIX – на поч. XX ст.

Країни і народи центральної азії в середині XVII – на початку XX ст. Утворення і розпад Дурранійської держави в Афганістані. Правління Дост Мухамеда та реформи Шер Алі-хана. Внутрішнє і зовнішнє становище монгольських ханств у сер. XVII-XVIII ст. Маньчжурське завоювання Халхи, Джунгарського ханства і Кашгарії. Держави і народи Казахстану і Середньої Азії в 2-й пол. XVII – 1-й пол. XIX ст. Англо-російське суперництво. Англійська агресія в Афганістані. Правління еміра Абдурахман-хана в Афганістані. Економічні, політичні та ідеологічні зрушення в Афганістані на поч. XX ст. Рух молододафганців. Монголія в ост. третині XIX – на поч. XX ст. Утворення теократичної держави.

Персія в середині XVII – на початку XX ст. Занепад Сефевідської держави і прихід до влади Надір-шаха, його зовнішня і внутрішня політика. Утвердження в Ірані династії Каджарів. Встановлення режиму капітуляцій. Загострення соціальних протиріч в Ірані в 1-й пол. XIX ст. Повстання бабідів, його ідеологія та райони поширення. Модернізаційні процеси в Ірані ост.

третини XIX ст. Формування нових соціальних сил і зародження націоналізму. Мальком-хан. Гасан Рушдіє. Причини, рушійні сили і періодизація революції в Ірані 1905-1911 рр.

Османська імперія в середині XVII – на початку XX ст. Спроби реформ в Османській імперії у 2-ій пол. XVII – 1-й пол. XIX ст. і причини їх невдач. Міжнародне становище та війни Османської імперії в 2-ій пол. XVII – 1-й пол. XIX ст. Суть «східного питання». Економіка та суспільно-політична обстановка в Османській імперії в 70-х рр. XIX ст. Визвольна боротьба народів Балкан. Конституційний рух та діяльність «Нових османів» в 1870-х рр. Мідхат-паша. Деспотичний режим правління Абдул-Хаміда II в Туреччині (зулум) і перетворення країни в напівколонію. Молодотурецька революція 1908 р. та її історичне значення. Внутрішня і зовнішня політика молодотурецького уряду на поч. XX ст. Участь країни у Першій світовій війні.

Арабські країни Близького і Середнього Сходу та Північної Африки в середині XVII – на початку XX ст. Іслам у суспільному житті арабських країн в новий час. «Арабське відродження». Арабські країни у складі Османської імперії в новий час. Боротьба проти турецького панування. «Єгипетська авантюра» Наполеона Бонапарта. Єгипет за правління Мухамеда Алі, його внутрішня і зовнішня політика. Соціально-економічні та політичні процеси в арабських країнах Близького та Середнього Сходу в кінці XVIII – 60-х рр. XIX ст. Посилення іноземного впливу. Початок французької колоніальної експансії в Алжирі і визвольне повстання під проводом Абд-аль-Кадіра. Економічний та соціально-політичний розвиток Єгипту в ост. третині XIX – на поч. XX ст. Формування нових соціальних сил та націоналістичної ідеології. Мустафа Кяміль. Алжир і Туніс у складі французької колон. імперії в ост. третині XIX – на поч. XX ст. Аравія в останній третині XIX – на початку XX ст. Англійське проникнення в регіоні. Міжімперіалістичні протиріччя початку XX ст. і Перша світова війна та їх вплив на арабські країни Близького і Середнього Сходу.

Тропічна і Південна Африка в середині XVII – на початку XX ст. Суспільний лад і типологія державних утворень народів Тропічної та Екваторіальної Африки у XVII – 1-й пол. XIX ст. Вплив європейської експансії та работоргівлі. Кінець работоргівлі і колоніальна експансія європейських держав у Судані та Екваторіальній Африці в XIX ст. Утворення республіки Ліберії. Європейська колонізація і визвольна боротьба народів Південної Африки у XIX ст. «Великий трек». Абіссинія (Ефіопія) в ост. третині XIX – на поч. XX ст. Боротьба з італійською агресією. Опір колонізаторам у Східній Африці: повстання під проводом Бушірі, Мухаммеда бен-Абдалли Хасана, «маджі-маджі». Повстання махдистів у Судані. Активізація імперіалістичної експансії в Південній Африці на зламі XIX–XX ст. Англо-бурська війна і створення ПАС. Внесок європейських мадрівників у дослідження Африканського континенту в ост. третині XIX ст. Поділ Тропічної та Південної Африки в кінці XIX ст. Пряме і непряме управління африканськими колоніями.

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН СВІТУ (1918 – 1991 РР.)

Періодизація світового розвитку й основні тенденції розвитку країн світу в першій половині XX ст. Проблеми періодизації. Нова фаза розвитку міжнародних відносин. Культурний прогрес як розвиток духовних потенцій особистості і суспільства в цілому. Політична карта світу та міжнародна обстановка в новітній період. Стан продуктивних сил економічно розвинених країн Західної Європи. Рівень розвитку продуктивних сил на Американському континенті. Посилення ролі країн Азії та Африки. Інтеграційні процеси в сучасному світі.

Вплив фактору завершення Першої світової війни і її підсумків на становище в країнах-переможницях та в переможених країнах. Міжнародно-політичні наслідки приходу до влади в Росії більшовиків і створення СРСР. Проблема загальної кризи капіталізму, різні погляди на неї. Різні погляди на характер та особливості епохи імперіалізму, закономірності розвитку капіталістичних країн в цю епоху. Ідеологічна боротьба між соціалізмом і капіталізмом. Початок змагання капіталізму з соціалізмом та вплив цього фактору на соціально-економічну політику правлячих кіл головних капіталістичних держав світу. Поляризація сил в капіталістичному світі.

Паризька мирна конференція: склад, результати діяльності. Мирні договори з переможеними країнами. Паризька мирна конференція по підсумках Першої світової війни (1919 р.). Версальський мирний договір. «14 пунктів» В. Вільсона. Створення та діяльність Ліги Націй (1919-1946 р.). Спроби перегляду повоєнних договорів у 20-х рр. XX століття: а) міжнародні

конференції 20-х років; пакт Бріана-Келлога (1928 р.); б) плани Дауеса (1924 р.) та Юнга (1929 р.). Договір «дев'яти держав».

Економічний, соціальний, політичний розвиток країн світу у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. Світова криза, виникнення фашизму, нацизм, тоталітаризм. Радянський Союз і капіталістичні країни. Сутність авторитаризму та тоталітаризму. Тоталітаризм – феномен ХХ ст. Види тоталітаризму. Ознаки тоталітаризму: диктатура, терор, тотальний контроль над суспільним життям, особистістю, творчістю, одержання власності, культ особи вождя, антилібералізм, антидемократизм, месіанство, матеріальна і духовна автахія, самоізоляція тощо. Суспільно-політичні рухи міжвоєнного періоду в країнах Європи та США. Демократичний рух. Робітничий рух. Конкуренція між соціал-демократією та комунізмом за керівництво робітничим рухом. Профспілковий рух. Сутність та основні риси демократії. Напрямки демократичної суспільно-політичної думки: лібералізм, консерватизм, соціал-демократія. Боротьба між тоталітаризмом та демократією як ключова тенденція внутрішньополітичних процесів у міжвоєнний час. Особливості та прояви національно-визвольних рухів.

Назрівання Другої світової війни. Міжнародні відносини в міжнародний період. Зовнішньополітичні пріоритети провідних країн світу у 30-х рр. ХХ століття. Утворення двох вогнищ війни у світі. Утворення вогнища війни на Далекому Сході. Крах Версальсько-Вашингтонської системи. Японська агресія проти Китаю. Утворення головного вогнища війни. Реалізація німецькою дипломатією планів ліквідації Версальського договору. «Вісь Берлін-Рим-Токіо». Перехід фашистських держав до відкритої агресії. Політика «умиротворення агресора» напередодні Другої світової війни. Загострення міжнародних відносин наприкінці 30-х років. Мюнхенська угода. Радянсько-німецький пакт про ненапад (23 серпня 1939 р.) та таємний додатковий протокол до нього.

Західні демократії 1919-1939 рр. США у першій половині ХХ століття. «Новий курс» президента Ф. Рузвельта, його наслідки та значення. Франція в 20-30-ті рр. ХХ століття. Діяльність уряду Народного фронту: суть та наслідки. Велика Британія у 20-30-х рр. ХХ століття. Прихід до влади лейбористів. Культура світу у першій половині ХХ століття.

Тоталітарні режими: Італія, Німеччина, Іспанія в першій половині ХХ ст. Італія після Першої світової війни; встановлення фашистської диктатури Беніто Муссоліні. Німеччина у першій половині ХХ століття: Веймарська республіка (1918-1933 рр.); встановлення нацистської диктатури Адольфа Гітлера. Іспанія після Першої світової війни: революція 1931 року; громадянська війна 1936-1939 рр.; встановлення диктатури Франсіско Франко.

Країни Центральної та Східної Європи (1918-1939 рр.)

Польща в першій половині ХХ ст. Встановлення режиму «санації» Ю. Пілсудського (1926-1935 рр.). Чехословаччина: східноєвропейський «острів демократії». Революція 1918 р. в Угорщині. Встановлення диктатури М. Горті (1920-1944 рр.). Становлення Югославії в першій половині ХХ століття. Румунія та Болгарія в першій половині ХХ століття.

Радянська Росія і СРСР

Лютнева та Жовтнева революції 1917 р.: причини та наслідки. Громадянська війна в Росії (1918-1920/1922 рр.): сторони конфлікту, причини, наслідки. «Воєнний комунізм» в Радянській Росії (1917/1918-1921 рр.): причини запровадження, суть та наслідки. Нова економічна політика (неп) в Росії (1921-1928 рр.): причини запровадження, суть та наслідки. Утворення СРСР. Сталінська модернізація в СРСР (1929-1939 рр.): індустріалізація, колективізація, масовий терор. Міжнародне становище та зовнішня політика СРСР у 20-30-ті роки. СРСР напередодні та на початку Другої світової війни. СРСР в роки Великої Вітчизняної війни.

Країни Азії, Африки та Латинської Америки в першій половині ХХ ст.

Посилення національно-визвольного руху в Південно-Східній Азії, на Близькому та Середньому Сході в першій половині ХХ ст. та його результати. Загальна характеристика країн Африки та Латинської Америки в першій половині ХХ століття.

Японія в 1918 – 1945 рр. Японська імперія в 1918 – 1923 рр.: економічна адаптація, внутрішньополітичні процеси. Вашингтонська конференція 1921 – 1922 рр. та її рішення для Японії. Соціально-економічний, суспільно-політичний розвиток і зовнішня політика Японії в 1924

– 1929 рр. Пожвавлення мілітаристських та експансіоністських настроїв в японському суспільстві. Світова економічна криза 1929 – 1932 рр. і пошуки Японією шляхів виходу з неї. Формування авторитарно-мілітаристського режиму в 30-х роках ХХ ст. Японія в роки війни в Китаї та на Тихому океані (1937 – 1945 рр.).

Китай в 1918 – 1945 рр. Національно-демократичний рух у Китаї в 1919 – 1924 рр. Національна революція 1925 – 1927 рр. Реформи нанкінського уряду (1928 – 1937 рр.). Наслідки Першої світової війни для Китаю. «Рух 4 травня» 1919 р. Рух за “нову культуру”. Зародження комуністичного руху в Китаї. Сунь Ятсен і реорганізація Гоміньдану (1919 – 1925 рр.). Національна революція в Китаї 1925 – 1927 рр. та її підсумки. Реформи «Нанкінського десятиліття» (1928 – 1937 рр.).

Британська колоніальна політика і національно-визвольний рух в Індії (1918 – 1947 рр.). Реформи Монтегю – Челмсфорда: причини проведення, зміст, значення. Індійський національний конгрес (ІНК) в умовах піднесення національно-визвольного руху 1918 – 1920 рр. Філософські та політичні погляди М.К. Ганді (1869–1948 рр.). ІНК у 20-х роках ХХ ст.: ідейно-політична еволюція. Трансформація британської колоніальної політики і діяльність комісії Дж.О. Саймона і М. Неру (1928 р.). «Закон про управління Індією» 1935 р.: «федеральна схема» і «провінційна автономія». Загострення протиріч між ІНК і Мусульманською Лігою в 1935 – 1939 рр. Політика Великої Британії в Індії в період Другої світової війни. Протистояння ІНК і Мусульманської Ліги. Місія Р.С. Кріппса (1942 р.). Деколонізація. Надання Індійському Союзу та Пакистану статусу домініонів.

Кемалістська революція 1918 – 1923 рр. у Туреччині. Реформи Мустафи Кемалю (1923 – 1938 рр.). Кемалістська революція 1918 – 1923 рр. у Туреччині: причини, хід, результати. Буржуазні реформи Мустафи Кемалю 1923 – 1938 рр.: а) зміни в державному устрої, судочинстві та праві; б) економічна політика кемалістів; в) реформи у сфері культури та побуту. Зовнішня політика Туреччини в 20-х – 30-х роках ХХ ст.

Повалення влади Каджарів і реформи Реза-шаха в Ірані (1921 – 1941 рр.). Повалення Каджарської династії в Ірані. Встановлення влади Реза-шаха Пехлеві (1921 – 1925 рр.). Реформаторська політика Реза-шаха в 20-х – 30-х роках ХХ ст.: а) зміни в державному устрої, судочинстві та праві; б) економічна політика Реза-шаха; в) реформи в галузі культури та побуту. Зовнішня політика Ірану в 20-х – 30-х роках ХХ ст. Окупація Ірану англорадянськими військами у серпні 1941 р. Компаративний аналіз реформаторських спроб Реза-шаха в Ірані та Мустафи Кемалю (Ататюрка) в Туреччині.

Визвольна боротьба народів Африки. Післявоєнний переділ території Османської імперії та німецьких колоній в Африці. Створення мандатної системи. Повстання в Єгипті 1919-1921 рр. Відновлення формальної незалежності. Визвольна боротьба у 30-х рр. Збройна боротьба республіки Риф (Марокко) у 1921-1926 рр. Визвольна боротьба народів Алжиру й Тунісу у 20-30-х рр. Боротьба ефіопського народу проти італійської агресії у 1935-1937 рр.

Країни Індокитаю у 1918-1945 рр. Соціально-політичний та економічний розвиток В'єтнаму у 20-х рр. Політика французьких колонізаторів. Визвольна боротьба в'єтнамців у 20-30-х рр. Проблема створення демократичного фронту. Окупація В'єтнаму Японією. Утворення Ліги незалежності. Основні риси соціально-економічного й політичного розвитку Лаосу у Камбоджі. Політика британських колонізаторів у Бірмі та боротьба проти неї. Окупація Бірми Японією. Створення антифашистської ліги та повстання у березні 1945р. Розділення В'єтнаму і початок війни (1954-1959 рр.). Повномасштабне втручання США. Наслідки війни.

Друга світова війна. Воюючі сторони, головні фронти, причини, характер і періодизація Другої світової війни. Характеристика військових дій на першому етапі війни 1939 – червень 1941 рр. Основні події німецько-радянської (Великої Вітчизняної) війни (1941-1945 рр.). Формування антигітлерівської коаліції. Окупаційний режим та Рух Опору в країнах Європи та Азії. Воєнні дії у Північній Африці, Азії та Тихому океані (1940-1943 рр.). Завершення воєнних дій в Європі та Азії (1943-1945 рр.). Докорінний перелом у ході війни, початок кризи фашистського блоку. Відкриття Другого фронту в Європі. Визволення європейських територій. Розгром фашистської Німеччини.

Капітуляція Японії. Підсумки і наслідки Другої світової війни. Складання «біполярного світу». Створення ООН.

Тенденції політичного, економічного і соціального розвитку країн світу середини ХХ – початку ХХІ ст. Поляризація суспільно-політичних систем. Соціально-реформістська модель організації суспільства. Неоконсервативна модель розвитку. Розпад колоніальної системи та модернізація «третього світу». Основні дихотомії світу після Другої світової війни: тоталітаризм і демократія, капіталізм і соціалізм, пацифізм і війна, націоналізм та інтернаціоналізм.

Тенденції розвитку міжнародних відносин другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних угод. Нова розстановка сил на світовій арені. Виникнення і етапи «холодної війни». Створення воєнних блоків. Блокове протистояння (40-80-і рр. ХХ ст.). Міжнародні результати діяльності світової системи соціалізму в другій половині 40-х – 60-х рр. ХХ ст. Міжнародні кризи і конфлікти у 1940 – 80-х рр. в умовах біполярного світу. Локальні конфлікти після Другої світової війни та їх результати і вплив на міжнародну обстановку. Деколонізація та утворення нових незалежних держав. Процес розрядки міжнародної напруги. Спроби роззброєння: Договір про заборону випробувань ядерної зброї; нарада з питань безпеки та співробітництва в Європі. Гельсінгський акт 1975 р. Діяльність ООН та міжнародних організацій. Загострення міжнародних відносин в другій половині 70-х – на початку 80-х рр. Позитивні зміни і тенденції розвитку міжнародних відносин періоду «перебудови» в СРСР. Успіхи політики роззброєння. Кінець «холодної війни». Нове політичне мислення. Перехід від конфронтації до співробітництва. Розпад СРСР і Югославії. Постбіполярний світ. Розширення НАТО на Схід. Науково-технічний прогрес і постіндустріальне суспільство. Глобальні проблеми сучасності. Міжнародний тероризм. Світові інтеграційні та глобалізаційні процеси, їх спричиненість, прояви та наслідки. Країни Західної і Північної Європи (1945 – поч. ХХІ ст.). Наслідки Другої світової війни для провідних країн Західної Європи. План Маршалла. Початок і подальший розвиток європейської економічної інтеграції. США у 1945 – на початку ХХІ ст. Утвердження США як провідної країни повоєнного постбіполярного світу. «Глобальна війна проти тероризму» та її поточні наслідки. СРСР (1945 -1991). Нові незалежні держави. Посилення ролі Китаю у міжнародних відносинах та загострення китайсько-американських взаємин. Російська агресія проти України (з 2014 р.) та її вплив на розвиток міжнародних відносин.

США і Канада в другій половині ХХ ст. США у другій половині ХХ - на початку ХХІ століття. Ф. Рузвельт, Г. Трумен. Президентство Дж. Кеннеді. М.Л. Кінг. «Уотергейт». Війна в Кореї 1950-1953 рр. Канада у повоєнний період. Політика ліберальної та консервативної партії після Другої світової війни. «Конституційний акт 1981 р.».

Країни Латинської Америки. Прискорення економічного розвитку латиноамериканських країн під час Другої світової війни і в післявоєнні роки. Політичний розвиток. Кубинська революція 1959 р. Процеси інтеграції. Організація американських держав (1948 р.).

Країни Західної Європи в другій половині ХХ ст. Особливості політичного й економічного розвитку країн регіону. «План Маршалла» та його роль у відбудові економіки Західної Європи. Інтеграційні процеси в сучасній Європі. Розширення Євросоюзу та НАТО на початку ХХІ століття. Велика Британія у повоєнний період. Урядування М. Тетчер. Франція у повоєнний період. Встановлення П'ятої республіки. Політика Шарля де Голля. Німеччина у другій половині ХХ століття. Розкол та об'єднання країни. Італія у другій половині ХХ ст. Італійське «економічне диво».

Країни Центрально-Східної Європи в другій половині ХХ ст. Встановлення комуністичних режимів у Східній Європі в повоєнний період (1946-1947 рр.). Східноєвропейська модель соціалізму: спільні та відмінні риси від радянської. Демократичні революції 1989-1991 рр.: причини, особливості та наслідки. Країни Східної Європи у повоєнний період: а) Югославія в повоєнний період. б) НДР, Польща, Чехословаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія в другій половині ХХ ст. Розвиток соціалістичних країн у другій половині 80-х років ХХ ст. Ознаки занепаду. „Оксамитові” революції у 1989-1990 рр. в країнах Центральної і Південно-Східної Європи, їх наслідки.

СРСР у 1945-1991 рр.

Зовнішня та внутрішня політика СРСР після Другої світової війни. Початок «холодної» війни. СРСР у період повоєнної «сталінщини» і «відбудови» (1945-1953 рр.). Хрущовська «відлига» (1953-1964 рр.) та спроби реформування радянського суспільства. СРСР брежнєвських часів. Посилення реакційних тенденцій в політичному та культурному житті. Застій в економіці. Посилення диктатури СРСР в Центральній Європі. Горбачовська «перебудова» (1985-1991 рр.). Наміри горбачовських реформ та їхня ілюзорність. Чорнобильська катастрофа. Розпад СРСР та утворення незалежних країн у межах СНД.

Країни Азії і Африки у 1945-1991 рр.

Особливості розвитку країн Сходу в 40-90-ті роки ХХ ст. Країни Сходу в спектрі геополітичних інтересів країн Заходу. Реакція традиційного Сходу на колоніалізм: національно-визвольна боротьба і вестернізація (на прикладі Китаю та Туреччини). Держави Азії та Африки у «холодній війні»: в'єтнамська та корейська війни. Близькосхідне питання. Деколонізація країн Азії та Африки та її етапи (1945-1990 рр.). 1960 р. – рік визволення Африки. Країни Сходу в останній чверті ХХ ст.: проблеми соціально-економічного та політичного розвитку. Шляхи розвитку незалежних держав. Конвергенція економіки. Країни Азії та Африки, що залишились аграрно-сировинними придатками колишніх метрополій. Становлення і розвиток нових індустріальних країн Сходу. Південна Корея, Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Криза секулярного націоналізму на Сході (на прикладі Іранської революції 1978-1979 рр.). Ісламський фундаменталізм. Релігійний ренесанс. Характеристика країн Африки.

Китай у 1945 р. – 1980-х рр. Післявоєнна політична криза і громадянська війна в Китаї 1946 – 1949 рр. Утворення Китайської Народної Республіки (КНР). Соціально-економічні та політичні перетворення в Китаї 1949 – 1957 рр.: вибір шляхів розвитку. Політика “великого стрибка” (1958 – 1961 рр.) та її наслідки. «Культурна революція» (1966 – 1976 рр.). Політична боротьба в Китаї після смерті Мао Цзедуна. Реформи Ден Сяопіна і зовнішня політика Китаю в 80-х роках ХХ ст.

Іран у 1945 – 1980-ті рр. Іран у другій половині 40-х – 50-х роках ХХ ст. Боротьба за націоналізацію нафтової промисловості. «Біла революція» 60-х – 70-х років ХХ ст.: причини, зміст, результати реформ. Ісламська революція 1978 – 1979 рр. та її наслідки. Р.М. Хомейні. Ісламська Республіка Іран: «третій шлях» розвитку (1979 – 1989 рр.).

Афганістан у 1945 – 1980-ті рр. Афганістан у період правління короля Мохаммеда Захр-шаха (1945 – 1973 рр.). Республіка Афганістан за Мохаммеда Дауда (1973 – 1978 рр.). Саурська революція 1978 р. та витоки громадянської війни. Демократична Республіка Афганістан (1978 – 1992 рр.).

Пакистан. Бангладеш. План Маунтбетена. Утворення Індії та Пакистану. Утворення держави Пакистан. Економічне й політичне становище країни після здобуття незалежності. Національне питання і роль ісламу. Збройний конфлікт з Індією (1965р.). Незалежність Бангладешу.

Близькосхідна проблема: витоки і шляхи врегулювання. Витоки близькосхідної проблеми. Утворення держави Ізраїль (15 травня 1948 р.) і ескалація арабо-ізраїльського конфлікту. Арабо-ізраїльські війни в контексті близькосхідного конфлікту у другій половині ХХ ст. Палестинська проблема та ісламський екстремізм. Спроби врегулювання палестинської проблеми.

Країни Близького і Середнього Сходу. Туреччина в 1945 – 1960 рр.: лібералізація політичної системи та економічного життя. Друга республіка в Туреччині (1960 – 1980 рр.) і внутрішньополітична боротьба. Третя республіка у 80-х роках ХХ ст.: від військового режиму до «обмеженої демократії». Економічні реформи Т. Озала.

Країни Східної та Південно-Східної Азії. Особливості соціально-економічного і політичного розвитку. Японія в умовах американського окупаційного режиму (1945 – 1952 рр.). Сан-Франциський мирний договір 1951 р. і його наслідки. Економічне відродження Японії в 50-х – 60-х роках ХХ ст. Причини швидкого економічного зростання. Японія у другій половині 70-х – 80-х роках ХХ ст.: формування «нової економічної моделі». Країни Індокитаю після 1945 рр.

Африка. Характерні риси політичного, економічного і культурного розвитку африканського суспільства. Диктаторські режими і проблеми економічного розвитку. Зусилля міжнародної спільноти щодо подолання проблем бідності і голоду.

СУЧАСНА ІСТОРІЯ КРАЇН СВІТУ (1991-2024 РР.)

Країни Західної Європи і Америки

Великобританія. Результати неоконсервативного десятиріччя та відставка М.Тетчер. Дж. Мейджор та політика «здорового консерватизму» (1990-1997 роки). «Новий лейборизм» («третій шлях») Ентоні Блера (1997-2002 роки). Внутрішня та зовнішня політика лейбористського уряду Т. Блера. Лейбористський уряд Гордона Брауна. Консервативний уряд Девіда Кемерона. Брексіт. Злет і падіння Терези Мей. Початок урядування Б. Джонсона та загострення суспільних дискусій довкола проблеми Брекзиту. Зовнішня політика. Смерть королеви Єлизавети II та коронація Чарльза III. Внутрішня та зовнішня політика прем'єр-міністра Р.Сунака.

Франція. Італія. Повернення соціалістів та їхня діяльність (1988-1993 роки), уряд М. Рокара. Поразка лівих і нове «співіснування» (1993-1995 роки). Президент Ж. Шірак. Дії уряду Раффарена. Політика президента Ніколя Саркозі. Політичний курс Франсуа Олланда. Урядування Е. Макрона.

Італія 1990-х – 2024 років. «Вперед, Італіє!» С. Берлусконі. Внутрішня і зовнішня політика. Італійських урядів М. Монті, Е. Летта, М. Ренці, П.Джентілоні, Д. Конте, М. Драгш. Перебування при владі уряду Д. Мелоні.

Німеччина. Іспанія. Об'єднання Німеччини: проблеми та перспективи. Внутрішньонімецькі проблеми першої половини 1990-х років. Завершення «єри Коля». Повернення соціал-демократів до влади. Зовнішня політика уряду Г. Шрьодера. Соціально-економічний і політичний розвиток Німеччини наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Урядування А. Меркель. Німеччина і світ. Запровадження санкцій проти росії та Мінські угоди. Парламентські вибори 2021 р. Внутрішня політика федерального канцлера ФРН О. Шольца. Енергетична криза. Рецесія німецької економіки та шляхи її подолання. Зовнішня політика канцлера О.Шольца.

Внутрішньополітичний та економічний розвиток Іспанії у 90-х роках ХХ — на початку ХХІ ст. Каталонська проблема Іспанії. Внутрішня і зовнішня політика урядів Х. Л. Р. Сапатеро, М.Рахи, Педро Санчеса. Позачергові парламентські вибори 2023 р. Перемога Народної партії.

США. «Поміrkований курс» Дж. Буша. Президентські вибори 1992 р. Уїльям Клінтон – 42 президент США. «Нова економіка» адміністрації У. Клінтона. Зовнішня політика. Президентські вибори 2000 року. «Консерватизм з людським обличчям» Дж. У. Буша – 43-го президента США. Фінансова криза і рецесія. Перемога Дональда Трампа, основні напрямки його діяльності. Внутрішня та зовнішня політика президента США Д. Байдена. Стимулювання економіки. Боротьба з расизмом та зміною кліматом. Багатосторонність зовнішньої політики Д. Байдена. Підтримка США України у війні з росією

Канада. Вибори 1993 р. в Канаді, повернення лібералів до влади. Квебекська проблема. Програма дій ліберального уряду Жана Кретьєна. Економічний розвиток Канади наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Прихід до влади консерваторів (2006 р.). Джастін Трюдо. Зовнішня політика країни. Україно-канадські відносини.

Країни Латинської Америки. Нові тенденції на латиноамериканському субконтиненті наприкінці 80-х-на початку 90-х років ХХ ст. Латинська Америка у 90-ті роки ХХ – на початку ХХІ ст. Характерні особливості розвитку великих латиноамериканських держав на сучасному етапі: Чилі, Бразилія, Аргентина, Мексика, Венесуела.

Країни Центрально-Східної Європи.

Розвиток ринкових відносин, стан промисловості, сільського господарства, фінансовий стан. Постсоціалістичні країни і їх взаємовідносини з НАТО та Європейським Союзом. Взаємовідносини України з постсоціалістичними державами у кінці ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Погіршення політичного клімату Польщі з 1987 р. Введення інституту президентства. Еволюція політичних структур. Президентські вибори 1990 р. Реформування економіки країни. Демократизація всіх сфер суспільного життя. Початок стабілізації в першій половині 90-х рр. у Польщі. Рух до індустріального суспільства західного зразка. Вступ до ЕС та зовнішня політика Польщі. Президентські вибори 1995 р. Польсько-українські відносини на сучасному етапі. Активізація опозиції та внутрішньополітичне життя у Чехословаччині 1988-1989 рр. Відмова КПЧ від монополії на владу. Обрання В.Гавела президентом Чехословаччини. Парламентські вибори

1992 р. Мирне «розлучення» чехів і словаків. Чеська республіка на шляху до зміцнення парламентської демократії. Зовнішня політика. Соціально-економічне становище. Суспільно-політичні процеси в Словацькій республіці. Зовнішня політика. Реформування соціально-економічної сфери. Взаємини України з Чеською Республікою і Словацькою Республікою. Угорська «тиха» революція. Соціально-економічний розвиток та напрямки зовнішньої політики Угорщини. Політичні та соціально-економічні зміни у Болгарії кінця 80-х років. Болгарія в 1990-ті рр. «Новий час» болгарської історії. Союз демократичних сил. Перші та другі президентські вибори. Нестабільність економіки постсоціалістичної Болгарії. Зовнішня політика сучасної Болгарії. Економічний розвиток наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Конституція Югославії 1989 р. Конфлікт між Сербією і Словенією. Формування нових партій і альтернативних організацій. Міжреспубліканські протиріччя середини 1991 р. Етнічно-релігійна війна у Боснії і Герцеговині. Події у Косово. Міжнародне посередництво у врегулюванні конфліктів на Балканах. Розвиток відносин України з країнами колишньої Югославії.

Країни Північної Європи. Країни Балтики. Білорусь. Литва.

Скандинавські країни. Політичний та соціально-економічний розвиток Данії, Норвегії, Швеції та Фінляндії. Вступ Швеції та Фінляндії в НАТО. Підтримка України у війні з росією.

Країни Балтійського регіону. Перехідний період Бразаускаса – Ландсбергіса. На шляху до розвинутої економіки, ЕС і НАТО. Зовнішня політика Литви. Латвія на початку 1990-х років. Економічні перетворення. На шляху до західної демократії. Зовнішня політика Латвії. Естонія на початку 1990-х років. Побудова громадянського суспільства. Зовнішня політика Естонії. Підтримка країнами Балтійського регіону України у війні з росією.

Білорусь у 1990-х рр. Нестабільність та нерівномірність соціально-економічного розвитку. Білорусь в період президентства О.Лукашенка. Позиція Білорусі щодо війни в Україні.

Країни Азії та Африки

Країни Сходу в розрізі геополітичних інтересів країн Заходу. Ісламський фундаменталізм. Розвиток країн Азії та Африки 1990-х рр. – на початку ХХІ ст. Релігійний ренесанс. «Арабська весна» і її наслідки. Посилення впливу Китаю. Концепція «Один пояс і один шлях». Міжнародний тероризм. ІДІЛ. Проблема біженців.

Країни Східної та Південно-Східної Азії. Особливості соціально-економічного і політичного розвитку країн регіону. Соціально-економічний розвиток Японії на сучасному етапі. Зовнішня політика Японії, японо-китайські відносини. Соціально-економічний і політичний розвиток Китаю. «Ринковий соціалізм» і особливості економічної модернізації КНР. Проблеми розвитку сучасного Китаю (демографія, екологія, ресурси, соціальна політика і посилення соціального розшарування). Боротьба з корупцією. Проблеми демократизації політичного життя Китаю. Китай як один з лідерів глобалізованого світу: майбутня наддержава, «жовта загроза» чи новий фактор стабільності у міжнародних відносинах? Особливості статусу Гонконгу та тайванська проблема Китаю. Взаємини з США. Позиція Китаю щодо війни росії проти України. Дві Кореї. Кім Чон Ін. Індія. Проведення економічних реформ. «Технологічна» і «біла» революції. Індуський комунізм. Перегрупування сил в ІНК. Міжетнічні і міжконфесійні конфлікти. Проблеми соціальної нерівності. Індія на початку ХХІ ст.: проблеми і перспективи розвитку. країн Південно-Східної Азії. Країни Індокитаю на сучасному етапі.

Країни Близького і Середнього Сходу. Туреччина 1990-х – 2000-х рр. Сучасне положення Ірану. Ісламський фундаменталізм. Становище Афганістану після виведення радянських військ. Створення Ісламської держави Афганістан. Рух «Талібан». Міжнародні сили сприяння безпеці (ISAF). Політика президента Хаміда Карзая. Наркотична промисловість.

Африка. Характерні риси політичного, економічного і культурного розвитку африканського суспільства. Громадянська війна в Сьєра-Ліоне. Геноцид у Руанді. Операція Лінда Нчі. Сомалійські пірати та боротьба з ними.

Історія сучасної Росії. Російська Федерація у 90-х рр. ХХ ст. Політичні та економічні перетворення. Конфлікт в Чечні. Президентство В.Путіна та Д. Медведєва. Ускладнення відносин

із Заходом. Прагнення відродити імперію. Агресивні дії РФ на міжнародній арені. Війна проти України.

Культура країн світу XX – початку XXI ст. Головні тенденції у розвитку світової культури в XX – на початку XXI ст. Найважливіші наукові досягнення XX століття. Сутність і форми НТР. Масова культура. Кіно. Архітектура. Живопис. Модернізм та постмодернізм як явища культури. Виклик постмодернізму і постпостмодернізму. Освоєння людиною космічного простору. Поява і вплив на життя людства мережі Інтернет. Глобальні проблеми сучасності та спроби осмислення їх засобами мистецтва.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Еволюція людини і найдавніших цивілізацій на українських землях. Палеоліт та мезоліт. Стоянки первісних людей. Людина сучасного типу. Форми соціальної організації. Розвиток знарядь праці. Основні заняття. Зародження перших релігійних уявлень і мистецтва. Виникнення землеробства й скотарства. Досягнення людей у добу неоліту та енеоліту. Трипільська культура. Землероби та скотарі доби бронзи. Кіммерійці. Скіфи. Сармати. Причини грецької колонізації Північного Причорномор'я та Криму. Міста-держави. Боспорське царство. Походження слов'ян. Розселення слов'янських племен. Анти. Господарство, побут, звичаї та вірування. Германські племена на території сучасної України. Велике переселення народів (IV – VI ст.). Гуни. Авари.

Київська Русь. Розселення східнослов'янських племен – предків українців. Виникнення перших державних утворень у Середньому Подніпров'ї. Союзи племен. Основи господарського життя: рільництво, скотарство, розвиток ремесл і торгівлі. Заснування і розвиток Києва та інших праукраїнських міст. Князь Кий. Становлення держави з центром у Києві. Князі Дір і Аскольд. Початки християнства на Русі. Держава за часів Олега. Доба князя Ігоря. Княгиня Ольга та її “реформи”. Зовнішньополітична діяльність: подорож до Константинополя, налагодження відносин з Німеччиною. Князь Святослав. Початок правління Володимира Великого. Реформи князя. Війни з кочівниками. Відносини з іноземними державами та зміцнення міжнародного авторитету Русі. Передумови та причини прийняття християнства в Київській державі. Хрещення Русі. Ярослав Мудрий та його внутрішня політика. Церковне життя. Митрополит Іларіон. Міжнародне становище Київської держави. Культурно-просвітницька діяльність Ярослава Мудрого. “Руська Правда”. Розвиток сільського господарства, ремесл, торгівлі, культури. Київська держава за Ярославичів. Боротьба за київський престол після смерті Ярослава Мудрого. “Правда Ярославичів”. Любецький з'їзд 1097 р. Боротьба з половцями. Володимир Мономах. Боротьба за об'єднання усіх київських земель. Міжнародне становище Київської Русі. “Статут Володимира Мономаха” та його значення. Мстислав Володимирович. Причини роздробленості Київської Русі. Економічний і політичний розвиток Київського, Чернігово-Сіверського, Переяславського, Галицького та Волинського князівств. Зруйнування Києва Андрієм Боголюбським. Культура Київської Русі. Основні віхи формування українського етносу: території, мова, духовне життя, побут. Перша згадка назви “Україна”. Походження і розвиток національної символіки. Боротьба проти монголо-татарських завойовників. Битва на р. Калці 1223 р. Вторгнення орд хана Батия і зруйнування Києва. Спустошення Галицько-Волинського князівства та інших земель.

Галицько-Волинська держава. Галицькі і Волинські землі. Роман Мстиславич. Поширення влади на Київ та інші українські землі. Боротьба з боярами. Взаємовідносини з Польщею. Данило Галицький. Війни з Угорщиною і Польщею. Міжнародна політика Галицько-Волинської держави. Відносини із Золотою Ордою. Галицько-Волинська держава за наступників Данила Романовича. Культура Галицько-Волинської держави. Усна народна творчість. Освіта і писемність. Літописання. Галицько-Волинський літопис. Архітектура й містобудування. Живопис. Художні ремесла. Побут.

Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав (середина XIV – середина XVI ст.). Українські землі у складі Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського. Встановлення влади литовських князів над Волинню, Чернігово-Сіверською землею, Поділлям, Київщиною та Переяславщиною. Політика князів Гедиміна та Ольгерда.

Київське удільне князівство Володимира Ольгердовича. Польська експансія на українські землі наприкінці XIV ст. Ліквідація автономії Галичини у складі Польщі. Зміна адміністративного устрою. Становище українського населення. Кревська унія 1385 р. Прилучення до Польщі Галичини (1387 р.). Великий князь литовський Вітовт і його політика. Волинь за Свидригайла Ольгердовича. Битва під Вількомиром 1435 р. Остаточна ліквідація Волинського та Київського князівств. Повстання М.Глинського 1508 р. Українські землі у складі Угорщини, Османської імперії та Московської держави. Господарство. Етнічні процеси. Князь Федір Корятович і Закарпаття. Включення Буковини й Покуття до складу Молдавського князівства. Перехід Молдавії у васальну залежність від Туреччини. Крим та українське Причорномор'я. Утворення Кримського ханства. Встановлення турецького протекторату. Московсько-литовські війни XIV – початку XV ст. Соціальна та етнічна структура населення українських земель. Основні риси економічного життя. Магдебурзьке право. Ремесла й торгівля. Культура й церковне життя від середини XIV – до середини XVI ст.

Українські землі під владою Речі Посполитої. Соціальна структура українського суспільства. Церковне життя. Сільське господарство. Розвиток міст, ремесл і торгівлі. Польська колонізація на українських землях. Передумови об'єднання Великого князівства Литовського й Польського королівства. Укладення Люблінської унії, її основні положення та наслідки для України. Адміністративно-політичний устрій України у складі Речі Посполитої у другій половині XVI ст. Братства. Становище Української православної церкви. Берестейська церковна унія 1596 р., її наслідки. Виникнення українського козацтва та Запорозької Січі. Господарська діяльність козаків. Поява перших січей. Дмитро Вишневецький та його діяльність. Життя і побут козаків. Військова майстерність козаків. Запорозька Січ – державно-політичне утворення українського народу. Місце Запорожжя в міжнародній політиці тогочасної Європи. Козацька символіка. Організація реєстрового козацтва. Перші козацькі повстання 90-х років XVI ст. Боротьба козаків з ординцями. Самійло Кішка. Морські походи козаків. П.Конашевич-Сагайдачний, його політична, військова та просвітницька діяльність. Хотинська війна 1621 р. Козацько-селянські рухи 20-30-х років XVII ст. Соціальне економічне та політичне становище України 20-30-х років XVII ст. Розгортання народної боротьби за національне визволення. Повстання 1625 р. під проводом М.Жмайла. Повстання 1630-1631 рр. під проводом Т.Федоровича (Трясила). І. Сулима. Зруйнування Кодака. Козацьке повстання 1637-1639 рр. П.Бут, Я.Остриця, Д.Гуня. Церковне життя наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. Вплив Берестейської унії на розвиток церковного життя в Україні. Відновлення православної ієрархії. Й.Борецький. П.Могила та церковні реформи. Спроби церковного порозуміння. Реформаційні рухи на українських землях. Культура. Стан шкільної освіти в Україні. Острозька академія. Братські школи. Створення Києво-Могилянської академії. Єзуїтські колеції. Початок книгодрукування. Ш.Фіоль. Діяльність І.Федорова в Україні. Література, музика, архітектура, мистецтво.

Національно-визвольна революція середини XVII ст. Передумови та початок Національно-визвольної революції. Причини. Б. Хмельницький. Повстання на Січі. Битви під Жовтими Водами і Корсунем. Наростання всенародної боротьби. Битва під Пилявцями. Похід Б. Хмельницького в Галичину. Облога Львова і Замостя. Вступ козацької армії до Києва. Програма розбудови Української держави. Відновлення воєнних дій у 1649 р. Облога Збаража. Зборівська битва. Зборівський мирний договір. Політико-адміністративний устрій держави. Сподвижники Б. Хмельницького. Економічна й соціальна політика. Зовнішня політика. Місце України в міжнародних відносинах тогочасної Європи. Воєнно-політичні події 1650-1653 рр. Молдавські походи. Продовження війни в 1654-1657 рр. Відносини між Гетьманщиною та Московською державою. Українсько-московська міждержавна угода 1654 р. Воєнні дії проти Польщі в 1654-1655 рр. Віленське перемир'я 1656 р. Підготовка українсько-шведсько-семигородського військово-політичного союзу. Україна в роки правління гетьмана І.Виговського. Корсунський договір 1657 р. між Гетьманщиною і Швецією. Гадяцький договір 1658 р. Агресія Московської держави проти України. Конотопська битва 1659 р. Гетьманство Ю.Хмельницького. Переяславські статті 1659 р. Чуднівська кампанія. Поділ Гетьманщини на Правобережну та Лівобережну Україну. Обрання гетьмана П. Тетері. Боротьба старшинських угруповань за владу. Чорна рада 1663 р. в Ніжині.

Гетьманство І.Брюховецького. Московські статті 1665 р. Андрусівське перемир'я. Внутрішня й зовнішня політика гетьмана П.Дорошенка на Правобережжі. Гетьманство Д. Многогрішного. Глухівські статті. І.Самойлович. Чигиринські походи. Занепад Правобережної України. Бахчисарайський мирний договір 1681 р. «Вічний мир» 1686 р. Кримський похід 1687 р. Запорозька Січ у другій половині XVII ст. Участь запорожців у війнах. Кошовий отаман І.Сірко. Заснування і розвиток слобідських міст. Економіка, соціальна структура населення. Розвиток ремесел, промислів, торгівлі. Адміністративно-політичний устрій Лівобережної Гетьманщини. Підпорядкування Української церкви Московському патріархату.

Гетьманщина XVII – на початку XVIII ст. Становище Української держави в роки гетьманування І.Мазепи. Коломацькі статті 1687 р. Основні напрями економічної політики, зовнішньополітична та культурно-просвітницька діяльності І.Мазепи. Взаємини гетьмана із Запорожжям. С. Палій. Ліквідація козацьких полків на Правобережжі. Участь українських полків у воєнних діях на землях Московії, Прибалтики і Речі Посполитої. Похід Карла XII в Україну. Перехід І.Мазепи на бік Карла XII. Обрання гетьмана І.Скоропадського. Зруйнування Чортотлицької Січі. Полтавська битва 1709 р. Перша політична еміграція українців у Західну Європу. Обрання гетьманом України (у вигнанні) П. Орлика і його політика. Вироблення і прийняття “Пактів і Конституції прав і Вольностей Війська Запорозького”. Царський терор в Україні після Полтавської битви. Гетьман І.Скоропадський. Решетилівські статті 1709 р. Утворення першої Малоросійської колегії, її завдання і функції. Правління наказного гетьмана П. Полуботка. Зміцнення української державності за гетьманування Д. Апостола. Гетьманщина після смерті Д.Апостола. “Правління гетьманського уряду”.

Українські землі у середині й наприкінці XVIII ст. Тимчасове відновлення гетьманського правління. К.Розумовський. Посилення антиукраїнської політики уряду Катерини II. Скасування козацького устрою на Слобожанщині. Остаточна ліквідації гетьманства і створення другої Малоросійської колегії. Політика П.Рум'янцева-Задунайського в Лівобережній Україні. Скасування російським урядом військового та адміністративного устрою на Лівобережній Україні. Запорожжя у XVIII ст. Доля запорожців після Полтавської битви. Заснування Нової Січі. Зруйнування Запорозької Січі. Розправа російського уряду над козацькою старшиною. П.Калнишевський. Заснування Задунайської Січі. Бузьке козацьке військо. Військо вірних козаків (Чорноморське козацьке військо). Національно-визвольна і антикріпосницька боротьба в Україні в середині та другій половині XVIII ст. Початок гайдамацького руху, його характер і рушійні сили. Повстання 1734 р. під проводом Верлана. Гайдамацьке повстання 1750 р. Опришківський рух. Коліївщина та її історичне значення. Загарбання Росією та Австрією Причорномор'я, Приазов'я, Правобережжя та західноукраїнських земель. Російсько-турецькі війни і договори. Приєднання Криму до Росії. Участь Чорноморського козацького війська в російсько-турецькій війні 1787-1791 рр. Заселення Південної України. Заснування нових міст. Участь Росії та Австрії в поділах Польщі. Українська культура XVIII ст.

Українські землі у складі Російської імперії. Наддніпрянська Україна в системі міжнародних відносин у XVIII – першій половині XIX ст. Повернення частини запорожців з-за Дунаю та утворення Азовського козацького війська. Занепад кріпосницьких та зародження ринкових відносин в Україні. Криза поміщицького господарства. Визрівання ринкових відносин. Початок промислового перевороту. Міста. Зростання морських портів. Розвиток внутрішньої торгівлі. Місце України у зовнішній торгівлі Російської імперії. Антикріпосницька боротьба в Україні в першій половині та в середині XIX ст. Селянські виступи під проводом У. Кармалюка на Поділлі. “Київська козаччина”, похід “У Таврію за волею”. Заходи українського дворянства щодо відновлення автономії України. Поширення західноєвропейських революційних ідей в Україні. Масонство в Україні. Діяльність декабристів в Україні. Польське повстання 1830-1831 рр. та Україна. Національна ідея в суспільно-політичному русі першої половини XIX ст. Утворення Кирило-Мефодіївського братства.

Західноукраїнські землі наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Адміністративно-територіальний устрій та населення західноукраїнських земель. Реформи Марії-Терезії та Йосифа II. Стан господарства і характер економічних відносин. Рух опришків. Селянські виступи в

Галичині, на Буковині, в Закарпатті (“холерні бунти”). Українське національне відродження в середовищі греко-католицьких священиків. Поширення ідей Просвітництва. “Руська трійця”. Альманах “Русалка Дністрова”.

Західноукраїнські землі у другій половині XIX ст. Революція 1848-1849 рр. в Австрійській імперії та український національно-визвольний рух. Розгортання революційних подій в Австрійській імперії. Скасування кріпосницької залежності селян і панщини. Пожвавлення культурно-освітнього руху. Вихід першої української газети “Зоря Галицька”. Зародження українсько-польського протистояння в Галичині. Головна Руська рада. “Галицько-руська матиця”. “Руський собор”. Вибори до австрійського парламенту. Революційні події на Буковині та Закарпатті. Селянське повстання під проводом Л. Кобилиці. Львівське збройне повстання 1848 р. Поразка революції в Австрії. Придушення селянського руху.

Українська культура в першій половині XIX ст. Освіта. Відкриття вищих і середніх навчальних закладів у містах України. Наука. Праці з історії України М.Маркевича, М.Костомарова, М.Максимовича. Львівський інститут Оссолінських. Видатні українські вчені: ботанік М.Максимович, математики Т.Осиповський і М.Остроградський. Література й фольклор. Т.Шевченко, І.Котляревський, П.Куліш, Г.КвіткаОснов'яненко, П.Гулак-Артемівський, Є.Гребінка. Музичний фольклор кобзарів, бандуристів, лірників. Архітектура. Музика. Живопис.

Українські землі у другій половині XIX ст. Скасування кріпосного права в Наддніпрянській Україні. Реформи адміністративно-політичного управління 60-70-х рр. Особливості економічного розвитку українських земель напередодні селянської реформи 1861 р. Інші реформи (судова, земська, міського самоврядування, військова, шкільна, цензурна, фінансова) та проведення їх в Україні. Економічна політика російського царизму в Україні у пореформений період. Особливості й перебіг промислового перевороту. Міста. Розширення внутрішнього ринку. Торгівля. Аграрні відносини у Наддніпрянській Україні. Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорщини. Особливості економічного життя Галичини, Буковини і Закарпаття. Формування фабрично-заводської промисловості на західноукраїнських землях. Початок трудової еміграції. Зародження українського кооперативного руху. Суспільно-політичне життя в Наддніпрянській Україні у другій половині XIX ст. “Хлопоманство”. Польське повстання 1863-1864 рр. і Україна. Виникнення громад. Валуєвський циркуляр 1863 р. Емський указ 1876 р. та переслідування українофілів. Діяльність М. Драгоманова. Молода громада. Братство тарасівців. Розвиток народницького руху в Україні. Піднесення національно-визвольного руху на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. Суспільно-політичний рух після революції 1848-1849 рр. Москвофіли. Зародження національної течії в суспільному русі. Розгортання руху народовців у Галичині, на Буковині та Закарпатті. Періодичні видання народовців. Заснування й діяльність культурно-освітнього товариства “Просвіта” і Літературного товариства ім. Т.Шевченка (з 1892 р. – Наукове товариство ім. Т.Шевченка). Радикальний рух у Галичині. Народна рада. Виникнення й діяльність Радикальної партії. Проголошення ідеї політичної незалежності України. Наукова і політична діяльність М.Грушевського в Галичині. Утворення УНДП та УСДП. Робітничий та селянський рух на західноукраїнських землях. Українська культура в другій половині XIX ст.

Україна на початку XX ст. Економічний розвиток і суспільно-політичний рух в Україні на початку XX ст. Економічна криза 1900-1903 рр. Посилення концентрації виробництва і створення монополістичних об'єднань. Розвиток сільського господарства. Наростання робітничого і селянського руху. Студентські виступи. Розвиток українського національного руху. М.Міхновський та його праця “Самостійна Україна”. Створення і діяльність українських політичних партій. Соціально-економічний розвиток та політичне становище західноукраїнських земель на початку XX ст. Характер економіки західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії. Наростання національного руху в західноукраїнських землях. Цілі боротьби українців Галичини. Взаємини з представниками інших народів. Діяльність національних і спортивно-фізкультурних організацій “Соколів” і “Січей”. Митрополит А. Шептицький. Україна в роки революції 1905-1907 років. Передумови революції. Революційний рух в Україні весною і влітку 1905 р. Діяльність української громади у I та II Державних думах Росії. Україна в 1907-1910 роках. Земельна реформа П.Столипіна та її вплив на Україну. Посилення національного гніту. Створення

Товариства українських поступовців (ТУП). Столипінський циркуляр 1910 р. Справа Бейліса. Українська культура й духовне життя на початку ХХ ст.

Україна у Першій світовій війні Українські землі напередодні війни. Плани щодо України Антанти і Троїстого союзу. Початок Першої світової війни. Заснування Головної Української Ради у Львові. Створення Союзу визволення України. Його лідери. Формування легіону Січових стрільців. Воєнні дії на території України у 1914 р. Створення Галицько-Буковинського генерал-губернаторства. Воєнні дії на території України в 1915-1917 рр. Бойовий шлях легіону УСС. Створення Загальної Української Ради. Участь української інтелігенції в діяльності громадських товариств і комітетів з допомоги жертвам війни (Союз міст, Земський союз, Товариства допомоги населенню Півдня Росії, що постраждало від воєнних дій). Національний рух у Наддніпрянській Україні. Рішення ТУП про ставлення українців до війни. Союз визволення України, його політична платформа і практична діяльність. Назрівання економічної та політичної кризи в Російській імперії.

Українська національно-демократична революція. Україна напередодні 1917 р. Початок революції. Утворення Української Центральної Ради, її керівництво, партійний склад і політична програма. М.Грушевський. Початок українізації армії. Політичні партії в боротьбі за вплив на населення. Український Національний Конгрес і перевибори складу Центральної Ради. II Всеукраїнський військовий з'їзд. I Універсал Центральної Ради. Утворення Генерального секретаріату. В.Винниченко. II Універсал Центральної Ради. Збройний виступ самостійників та їхня поразка. Корнілівський заколот і Україна. Більшовизація рад. Загострення конфлікту Центральної Ради з Тимчасовим урядом. “Демократична нарада” і позиція Центральної Ради. З'їзд народів Росії у Києві. Жовтневий переворот в Росії та його відгомін в Україні. Тактика більшовиків в Україні. Встановлення контролю Центральної Ради над Києвом. III Універсал і проголошення Української Народної Республіки. Ультиматум Раднаркому та початок війни більшовиків із Центральною Радою. Проголошення у Харкові радянської влади. Похід більшовицьких військ на Київ. Бій під Крутами. Повстання робітників заводу “Арсенал”. IV Універсал Центральної Ради та проголошення незалежності УНР. Мирний договір у Брест-Литовську. Вступ німецько-австрійських військ до України. Прийняття Конституції УНР. Організація і здійснення гетьманського перевороту. Причини падіння Центральної Ради. Гетьман П.Скоропадський і його уряд. Внутрішня та зовнішня політика Української Держави. Ставлення політичних партій до гетьманського режиму. Селянські повстання влітку і восени 1918 р. Н.Махно. Анулювання РСФРР Брестського миру та наслідки цієї акції для України. Директорія УНР. Утворення Директорії. Відновлення УНР. Політичний курс Директорії. С.Петлюра. Трудовий конгрес. Отаманщина. Більшовицька агресія проти УНР. Причини поразки Директорії. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Проголошення ЗУНР. Є. Петрушевич. Організація держави на західноукраїнських землях. “Злука” УНР і ЗУНР. Соціально-економічні перетворення в ЗУНР. Польсько-український конфлікт. Створення Української Галицької Армії. Поглинення Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття іноземними державами. Політика радянського уряду в Україні у 1919 р. Формування більшовицького режиму в Україні. Х.Раковський. Політичний курс більшовиків в Україні у 1919 р. Поразка армії УНР. Перший зимовий похід армії УНР. Денікінський режим. Боротьба проти білогвардійців. Контрнаступ радянських військ і поразка денікінців. Україна на початку 1920 р. Відновлення більшовицького режиму. Формальне визнання радянською Росією незалежності УСРР. Всеукраїнським. Вибори до рад. Відновлення політики “воєнного комунізму” в економіці та в суспільному житті. Варшавська угода та її наслідки. Більшовицько-польська війна і Україна. Ризький мир. Другий Зимовий похід військ УНР. Початок наступу військ Врангеля. Україна у планах Врангеля. Більшовицький контрнаступ. Поразка врангелівців. Терор у Криму. Розгром махновського руху. Культура і духовне життя в Україні у 1917–1920 роках.

Українські землі у 20-30-х рр. ХХ ст. Внутрішнє і міжнародне становище. Політична криза на початку 1921 р. НЕП і особливості його впровадження в Україні. Причини і масштаби голоду 1921–1923 рр. в Україні. Вхід УСРР до складу РСР. Договори між РСФРР і УСРР 1920–1921 рр. Державний статус України в 1921–1922 рр. Юридичне оформлення Союзу РСР. Статус УСРР у складі Радянського Союзу. Культура і духовне життя в роки непу. “Українізація”

(“коренізація”). Г.Гринько, О.Шумський, М.Скрипник. Розширення сфери вживання української мови. Коренізація та національні меншини. Опір “українізації”. Кампанія з ліквідації неписьменності дорослих. Література і мистецтво. М.Хвильовий. Кінематограф. О.Довженко. Релігійне життя в Україні. Виникнення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).. Сталінська індустріалізація України. Кооперування і колективізація. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні. Конституція УРСР 1937 р. Судові процеси. “Шахтинська справа” і “Спілка визволення України”. Масові репресії та їх жертви. Стан культури в Україні у 30-ті роки. Українські землі у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини. Проголошення незалежності Карпатської України.

Україна в роки Другої світової війни. Радянсько-німецькі договори 1939 р. і західноукраїнські землі. Початок Другої світової війни. Вступ Червоної армії на територію Західної України та включення її до складу СРСР. Радянсько-німецький договір про дружбу і кордони 28 вересня 1939 р. та таємний протокол. Включення до складу Української РСР Північної Буковини і придунайських українських земель. Радянізація. Напад Німеччини на СРСР. Україна в планах окупантів. Перші дні війни. Прикордонні бої. Відступ Червоної армії. Мобілізаційні заходи 1941 р. в Україні. Евакуація з України в східні райони СРСР. Оборонні бої влітку – восени 1941 р. Оборона Києва. Поразка військ Південно-Західного фронту. Героїчна оборона Одеси і Севастополя. План “Ост”. Нацистський “новий порядок”. Злочинна політика окупаційних властей. Концтабори і масові розстріли. Трагедія Бабиного Яру. Економічне пограбування України. Вивіз працездатного населення на каторжні роботи до Німеччини. Розгортання руху Опору та його течії в Україні. Радянське підпілля і партизанський рух 1941-1942 рр. ОУН та УПА. Україна в 1943 році. Перемога Червоної армії під Сталінградом і початок вигнання окупантів з України. Курська битва. Продовження наступу на Лівобережжі. Визволення Донбасу. Падіння “східного валу”. Визволення Києва. Діяльність радянських партизанських загонів і підпілля. Політична еволюція ОУН – УПА. Стосунки між радянськими та польськими партизанами. Відносини УПА та АК. Волинська трагедія 1943 року. Внесок українських вчених і діячів освіти та культури у досягнення перемоги. Евакуйовані підприємства в радянському тилу. Україна на завершальному етапі війни (1944–1945 рр.). Примусове виселення з Криму в східні райони СРСР татар, греків, вірмен та ін. Завершення вигнання окупантів з України. Культура України в роки війни.

Україна у 50–80-х роках ХХ ст. Україна в період повоєнної відбудови. Адміністративно-територіальні зміни. Внутрішньополітичне та економічне становище України. УРСР – співзасновниця Організації Об’єднаних Націй. Перехід до мирного будівництва. Особливості відбудови промисловості. Голод 1946–1947 рр., його причини, масштаби й наслідки. Матеріальне становище населення. Грошова реформа та її наслідки. Ліквідація карткової системи. Відновлення радянської влади в західних областях України. Колективізація західноукраїнського села. Доля Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Боротьба УПА. Р.Шухевич (Тарас Чупринка). Депортації українського населення. Операція “Вісла”. Культурне життя в Україні у другій половині 40-х – на початку 50-х років. Суспільно-політичне життя й політична боротьба в Україні. Вхідження Кримської області до складу УРСР. ХХ з’їзд КПРС і Україна. Початок політичної реабілітації. Стан економіки України наприкінці 50-х – у першій половині 60-х років. Рівень життя населення. Стан продовольчого і товарного забезпечення. Культура і духовне життя в Україні. Причини появи та особливості дисидентського руху в Україні. “Українська робітничо-селянська спілка” Позиція вищого партійного керівництва України при усуненні М.Хрущова від влади. Л.Брежнєв і Україна. Україна у період загострення кризи радянської системи (1965–1985 рр.) Діяльність в Україні П.Шелеста і усунення його з посади першого секретаря ЦК КП України. В.Щербицький. Конституція УРСР 1978 р. Відносини керівництва України з союзним центром. Наростання економічної кризи. Житлове будівництво. Стан медичного обслуговування. Привілейоване становище партійно-державної номенклатури. Наростання кризових явищ в культурі. Опозиційний рух. Репресії проти правозахисників. Утворення Української Гельсінської спілки (УГС). Релігійне дисидентство. Боротьба за легалізацію Української греко-католицької церкви (УГКЦ). Зміни у вищому партійно-державному керівництві після смерті Л.Брежнєва. М.Горбачов і пошуки шляхів виходу з кризи. Спроби оздоровлення суспільно-політичного життя. Перебудова. Невдача спроб реформування СРСР. Політика керівництва України в період

перебудови. Погіршення економічної ситуації в Україні в другій половині 80-х років. Чорнобильська катастрофа. Становище в сільському господарстві. “Гласність” і повернення народові правди про минуле України. Мітинги й демонстрації. Нові громадські об’єднання. Політклуби. Створення Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка. Історико-просвітне товариство “Меморіал”. Початок формування Народного руху України. Закон Української РСР “Про мови в УРСР”. Початок формування багатопартійності в Україні. Розклад компартії України. Виникнення “демократичної платформи” в КПУ. Виникнення нових політичних партій.

Україна в умовах незалежності. Україна на шляху за незалежність. Вибори до Верховної Ради УРСР 1990 р. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Політична конфронтація восени 1990 р. Спроба державного перевороту в СРСР і Україна. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Референдум 1 грудня 1991 р. і вибори Президента України. Припинення існування Радянського Союзу. Розгортання державотворчих процесів незалежної України. Партійне життя. Економіка України. Стан виробництва. Стан справ у сільському господарстві. Запровадження гривні. Становище у соціальній сфері. Зміни в чисельності та соціальному складі населення. Життєвий рівень населення. Міжнародні відносини. Права національних меншин в Україні. Зовнішня політика незалежної України. Культурне співробітництво. Досягнення українських спортсменів на міжнародних змаганнях. Політичне життя 1994–1999 рр. Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2000–2004 рр. Загострення внутрішньо-політичної ситуації у кінці 2000 р. – на початку 2001 р. Земельний кодекс. Вибори до Верховної Ради України 2002 р. Особливості перебігу президентських виборів 2004 року. «Помаранчева революція». Політична програма В. Ющенка. Парламентські вибори 2006 р. Позачергові парламентські вибори 2007 р. та їх наслідки. Підготовка, проведення та результати президентських виборів 2010 р. Президентство В.Януковича. «Політреформа» в Україні, повернення до президентсько-парламентської республіки. Парламентські вибори 2012 р. Утиски свободи за президентства В.Януковича. Євромайдан. Революція гідності. Втеча Януковича та усунення його з посади. Російська інтервенція та окупація Криму. Війна на Сході України (АТО). Позачергові президентські вибори 2014 р. Позачергові парламентські вибори 2014 р. Нові тенденції в культурному та духовному житті. Релігійне життя та міжконфесійні відносини в Україні. Реалізація в Україні принципу свободи совісті. Особливості культурного розвитку України на сучасному етапі.

Російсько-українська війна: повномасштабне вторгнення. Причини російсько – української війни. Початковий етап повномасштабної війни. Взаємовідносини України і ЄС в нових реаліях. Відносини України зі США. Трансформація політики НАТО щодо України в умовах російсько-української війни. Етапи відсічі повномасштабного вторгнення росії. Людський фактор України в умовах війни: втрати та здобутки. Поточна ситуація на лінії фронту.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Методика навчання історії як педагогічна наука. Сучасні підходи до цілей та структури курсів історії. Поняття та сутність методики навчання історії. Об’єкт і предмет методики як науки. Роль і місце методики у шкільному навчанні історії. Зв’язок методики навчання історії з іншими науками. Методи наукових досліджень у методиці навчання. Сучасні цілі та завдання шкільної історичної освіти в Україні. Порівняльна характеристика лінійного та концентричного підходів до структури шкільної історичної освіти. Характеристика сучасної системи шкільної історичної освіти в Україні.

Зміст шкільної історичної освіти. Основні компоненти змісту історичної освіти. Результати засвоєння змісту освіти (знання, уміння, навички, ставлення, орієнтації). Історичні факти і їх класифікація. Узагальнення і систематизація фактів. Факт-подія, факт-явище, факт-процес. Елементарні, прості й складні факти. Динамічні та відносно статичні факти. Педагогічна типологія історичних фактів – головні та неголовні. Теоретичний матеріал в історичних курсах. Критерії поняття у методиці навчання історії. Зв’язки: причинно-наслідкові, хронологічні та локальні; конкретно-історичні, загальноісторичні та всезагальні. Види історичних уявлень: 1)

кількісні 2) локальні (просторові); 3) хронологічні (часові); 4) образні; 5) логічні. Процес формування історичних уявлень. Індуктивний і дедуктивний способи пізнання історії. Етапи формування конкретно-історичних понять. Факти і теорія в курсах основної школи. Проблема аналізу й узагальнення фактів.

Пізнавальні вміння як компонент змісту шкільної історичної освіти. Пізнавальні вміння в методиці навчання історії. Проблема формування прийомів навчальної діяльності учнів. Прийом навчальної роботи. Уміння учня. Навички. Роль пізнавальних умінь у сучасному процесі навчання. Класифікація пізнавальних умінь за змістом: загальнонавчальні і спеціальні, предметні. Класифікації за вимогами до рівня підготовки випускників основної і повної середньої школи: 1) хронологічні; 2) просторові (картографічні вміння); 3) інформаційні (уміння працювати з джерелами); 4) мовленнєві (усно та письмово описувати історичні події і явища); 5) логічні (аналізувати, пояснювати історичні факти); 6) аксіологічні (формулювати версії та оцінки історичного руху і розвитку). Прийоми емпіричного вивчення історичних фактів (картинний і аналітичний опис, образне і сюжетне оповідання, педагогічне малювання, макетування і т. д.). Прийоми вивчення теоретичного матеріалу (пояснення, міркування, узагальнююча характеристика і т. д.). Методика формування пізнавальних умінь у навчанні історії. Перетворюючий і творчий рівень.

Психолого-педагогічна характеристика пізнавальних можливостей учнів у навчанні. Проблема дослідження і розвитку пізнавальних можливостей учнів. Пізнавальні процеси у навчанні. Сприйняття. Специфіка педагогічних вимог до організації сприйняття школярами навчального матеріалу. Аналітичний тип сприйняття. Синтетичного типу сприйняття. Емоційному типі сприйняття. Уява: репродуктивна (відтворююча), творча і фантастична. Пам'ять: короткочасну оперативну і довгострокову. Види пам'яті. Мислення і його види. Способи мислення: критичний і творчий. Прийоми мислення. Пізнавальні можливості учнів у навчанні історії. Пізнавальний мотив. Формування стійкого інтересу до предмета. Проблема диференційованого підходу до учнів у навчанні історії. Пізнавальний інтерес. Пізнавальні здібності. Діагностика пізнавальних здібностей і можливостей.

Діагностика пізнавальних можливостей учнів у навчанні історії. Способи вивчення пізнавального інтересу учнів до історії. Діагностики пізнавальних здібностей своїх учнів. Етапи обробки результатів анкети. Визначення рівня розвитку пізнавальних здібностей школярів до вивчення історії. Діагностуючий диктант, його аналіз. Нові підходи до діагностики навченості учнів. Пізнавальні завдання як засіб діагностики і розвитку пізнавальних можливостей учнів у навчанні історії.

Поняття про методи, прийоми і засоби навчання історії. Проблема класифікації методів навчання та їх визначення (дефініції). Поняття «класифікація». Історичне коріння класифікації сучасних методів навчання. Провідні поняття, пов'язані з процесом навчання історії. Становлення підходів до визначення понять «методи», «прийоми», «способи» навчання, різні підстави їх систематизації. Пасивні, активні та інтерактивні методи навчання. Сучасні уявлення дидактів про зміст поняття «метод навчання». Методи пов'язані з виконанням творчих завдань: частково-пошуковий чи евристичний, проблемний і дослідницький. Сутність інтерактивних методів. Прийоми навчання історії. Прийоми розумової діяльності (внутрішня сторона) та прийоми навчальної роботи (зовнішня сторона) учнів. Структура методу навчання історії. Прийоми навчальної роботи. Прийоми вивчення історичних фактів на емпіричному рівні. Засвоєння історичних фактів на емпіричному рівні. Класифікаціями прийомів пов'язана із засвоєнням головних фактів: оповідання, сюжетне оповідання, опису, картинний опис, образна характеристика. Складні прийоми творчої реконструкції образу головного історичного факту: персоніфікація, драматизація, стилізація, інтерв'ю. Вивчення неголовних фактів – коротке повідомлення. Прийоми вивчення історичного матеріалу на теоретичному рівні. Пояснення. Доведення та міркування. Узагальнююча характеристика. Види планів: смисловий, стереотипний, тезовий. Таблиці, діаграми, графіки.

Шкільний підручник як найважливіший засіб навчання. Актуальні проблеми шкільного підручника з історії. Підручник як нормативний документ. Повний перегляд і створення курсу

вітчизняної історії України. Зміни підходів до розгляду людської особистості. Моноконцептуальні та поліконцептуальні історичні навчальні книги. Особливості висвітлення вітчизняної історії ХХ ст. Основні підручники, що використовуються в школі. Вдосконалення апарату підручника. Основні характеристики підручника. Аналіз сучасного підручника. Вимоги до підручника. Робочі зошити – вид друкованих роздаткових навчальних посібників. Використання методичних можливостей підручника на уроці історії. Структура підручника. Інформаційний (навчальний) текст підручника з історії. Додатковий та пояснювальний тексти. Позатекстові компоненти. Методичний апарат. Система питань і завдань, навчальних таблиць, інструктивних матеріалів. Місце і роль завдань для тематичного оцінювання. «Апарат орієнтування».

Наочність у навчанні історії. Навчання за допомогою різних типів навчальних текстів.

Поняття наочного навчання. Сприйняття предметів чи за допомогою зображень (наочності) у процесі навчання. Наочність як один із принципів навчання. Класифікація наочності. Методика використання наочних засобів і посібників. Методика роботи з речовими пам'ятками. Методика роботи з умовно-графічною наочністю. Застосування опорних схем та сигналів у навчанні історії. Опорний конспект. Основні «робочі» терміни: опора, сигнал, опорний сигнал, знак, символ, піктограма, піктографічний лист, ідеограма. Типи конспектів. Використання схем на уроках історії. Класифікація навчальних текстів. Методика роботи з історичним документом. Наукові методи оцінки джерел. Класифікація документів, застосовуваних у навчанні історії. Робота вчителя і учнів з історичним документом. Етапи навчання роботі з документом. Художня література у навчанні історії. Історична белетристика. Прийоми використання вчителем книжки на уроках. Підготовка тексту художнього твору до відтворення на уроці. Використання науково-популярної та довідкової літератури.

Історичний текст як джерело навчання історії. Типологія навчальних текстів Місце та роль історичних текстів у навчанні історії. Класифікація навчальних текстів. Методика роботи з документами на уроках історії: первинні і вторинні джерела, типологія джерел, класифікація документів. Прийоми та етапи роботи з документами. Використання творів художньої та науково-популярної літератури в процесі навчання історії. Прийоми ознайомлення з художньою та науково-популярною літературою у процесі вивчення історичного матеріалу. Проблема інтерпретації текстів на уроках історії. Підручник як основний тип навчального тексту. Функції підручника. Прийоми роботи з текстом підручника історії.

Технічні засоби навчання. Інтернет на уроках історії. Технічні засоби навчання (ТЗН), Аудіовізуальні засоби навчання історії. Застосування ТЗН. Діафільми і діапозитиви. Кодоскоп. Звукові посібники. Радіопостановки, радіокомпозиції на історичні теми й спеціальні навчальні радіопередачі. Навчальне кіно і телебачення. Активність пізнавальної діяльності учнів на уроках з використанням кіно і телебачення. Формування умінь бачити наочно-образну сторону фільмів, телепередач і одночасно осмислювати їхній зміст. Види історичних передач на телебаченні. Використання комп'ютера як засобу навчання та відповідних технологій. Поширення і застосування інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) у навчанні історії. Класифікація комп'ютерних програм з історії. Робота з освітніми електронними ресурсами (ОЕР) на уроках історії в основній школі. Рівні користувача комп'ютером. Мультимедійний проектор. Педагогічні сайти та форуми вчителів. Методика роботи з Інтернет-ресурсами.

Урок як основна форма навчання історії. Поняття форми навчання. Класифікація і становлення форм навчання. Класно-урочна форми навчання. Я.А. Коменський. Урок. Варіанти класно-урочної форми: белл-ланкастерська система взаємного навчання, батавська, мангеймська, лабораторна система навчання (Дальтон-план). Типи і форми уроків. Сучасна дидактична класифікація уроків: уроки засвоєння нового навчального матеріалу; уроки формування і вдосконалення умінь та навичок; уроки закріплення та застосування знань, умінь та навичок; уроки узагальнення та систематизації знань; уроки контролю і корекції знань, вмінь та навичок; комбіновані уроки. Характеристика основних типів уроку. Структурні компоненти уроку: організаційний момент, актуалізація опорних знань, умінь та уявлень учнів або підготовка школярів до сприйняття нової теми, мотивація навчальної діяльності, оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів, вивчення нового матеріалу, осмислення нових знань і

систематизація й узагальнення нових знань і умінь на перетворюючому і творчому рівнях підведення підсумків, інструктаж з домашнього завдання, перевірка знань і умінь.

Підготовка вчителя до уроку. Проєктування уроку. Загальна характеристика основних етапів підготовки вчителя до уроку. Особливості структури та методики складання календарно-тематичного плану з історії. Структура та методика складання плану-конспекту уроку. Етапи підготовки вчителя до уроку. Тематичне планування. Структурно-методичний аналіз змісту навчального історичного матеріалу уроку. Організація роботи на основних етапах уроку: Хід уроку (основні елементи структури уроку), зміст і прийоми викладання вчителя, зміст і прийоми навчальної роботи учнів. Відповідність підготовки вчителя до уроку. Методика проведення різних типів та елементів структури уроку. Методика проведення різних типів та елементів структури уроку. Типи і форми уроків історії: «уявні екскурсії», уроки-вернісажі, уроки-літературні салони, уроки-спектаклі, уроки-аукціони, «модульні уроків».

Форми організації навчального процесу. Лекція у навчанні історії. Шкільна лекція методика її проведення. Мета лекції, план. Оглядові та тематичні лекції. Відповідність прийомів викладання і навчальної роботи під час лекції. Форми учнівських записів під час лекції (тези, конспект). Підготовка та проведення лекції. План лекції, пізнавальне (проблемне) завдання, коротке узагальнення і логічний перехід до наступного питання, узагальнюючий висновок, практикум чи робота для перевірки. Лекції із застосуванням інтерактивних методів. Семінар. Основні завдання семінару як форми організації навчання в основній школі. Дидактичні види семінарів: тематичні, узагальнюючі, узагальнюючі і систематизуючі знання. Методика проведення семінарів. Наочне і технічне оформлення семінару. Семінар-змагання, семінар-дискусія. Лабораторне заняття. Структура лабораторного заняття за підручником. Проведення лабораторного заняття за підручником. Лабораторні заняття за документами. Практичне заняття. Практикумів з розвитку пізнавальних умінь. Практикуми з розв'язання пізнавальних задач, практикуми з перевірки результатів творчо-пошукової діяльності. Поняття «гра». Дидактична гра. Методика проведення ігор. Ігри-змагання, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні ігри, ігри-драматизації. Дидактична класифікація ігор: актуалізуючі, формуючі, узагальнюючі, контрольнокорекційні. Застосування ігрових форм у навчальній діяльності учнів. Класифікація ігор: рольові ігри, театралізовані вистави, проблемно-дискусійні.

Інтерактивне навчання історії. Суть інтерактивного навчання і традиційні підходи. Основні моделі навчання. Пасивна модель навчання. Активна модель навчання. Інтерактивна модель навчання. Елементи інтерактивного навчання в працях В. Сухомлинського, творчості вчителів-новаторів 70-80-х рр., теорії розвивального навчання. Порівняльна характеристика моделей навчання. Плюси і мінуси такого інтерактивного методу навчання як робота в парах. Правила застосування окремих інтерактивних технологій. Схема навчання: учень – технологія – вчитель. Технологія навчання. Педагогічна технологія. Основні критерії технологічності: системність, керованість, ефективність, відтворюваність. Класифікація інтерактивних методів навчання історії за характером взаємодії вчителя і учнів. Груповий, колективний, колективно-груповий методи. Інтерактивні методи. Навчальні цілі учнів. Механізми співробітництва в учнів. Кооперативне навчання в групах і парах. Основні ознаки групового методу. Різні варіанти організації роботи груп – «Діалог», «Спільний проєкт», «Пошук інформації», «Коло ідей», «Обговорення проблеми в загальному колі», «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Дискусія», «Дебати». Вимоги до структури уроку, її основні елементи: мотивація, оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів, надання необхідної інформації, інтерактивні вправи - центральна частина заняття, підсумки оцінювання результатів уроку.

Іноваційні процеси у викладанні шкільного курсу історії. Наукові основи інновацій в освіті. Навченість учнів: поняття, рівні, методика діагностики. Компетентність як педагогічне явище. Поняття та сутність компетентності. Класифікація ключових компетентностей учнів. Учнівські компетенції з історії. Педагогічний сторітеліенг. Теоретичні засади інноваційного навчання історії. Характеристика сучасних технологій навчання історії. Технології повного засвоєння навчального матеріалу. Технології розвивального навчання. Впровадження нових педагогічних моделей навчання історії.

Способи перевірки та оцінювання результатів навчання історії. Проблема перевірки та оцінювання результатів навчання. Систематична перевірка та її застосування на практиці. Первинна (поточна), відстрочена і підсумкова перевірка. Форми перевірки – фронтальне опитування. Періодичний контроль (перевірка і оцінювання) і його спрямування на визначення й оцінювання сформованості знань. Тематичний контроль. Функції перевірки та оцінювання (контролю) результатів навчання історії: діагностична, прогностична, коригуюча, навчальна, розвивальна, виховна, стимулююче-мотиваційна. Принципи здійснення контролю (перевірки й оцінювання) на уроках історії в основній школі. Сучасні підходи до оцінювання рівня навчальних досягнень школярів на уроках історії. Знанієвий, діяльнісний та компетентніший підходи до визначення рівнів навчальних досягнень школярів. Технологія діагностування навченості учнів з гуманітарних дисциплін. Основні об'єкти оцінювання навчальних досягнень учнів. Шкала вимог до учнівських умінь.

Професійний портрет вчителя історії. Учитель історії: права та обов'язки. Педагогічна спрямованість вчителя історії: поняття, структура, типи. професіограма, професійна компетентність та професійний портрет вчителя історії. Індивідуальний стиль діяльності педагога. Особливості педагогічної діяльності вчителя історії; її зміст і структура. Викладання історії як творча діяльність спільна вчителя та учня. Сутність педагогічної творчості. Етапи професійного вдосконалення вчителя історії. Основні напрямки самоосвіти вчителя історії.

Методична робота в ЗЗСО. Методична робота: поняття, напрямки, форми організації. Методоб'єднання істориків: завдання, зміст і напрямки роботи в школі. Підвищення кваліфікації та атестація педагогічних працівників. Система роботи з молодими вчителями. Методичні напрацювання вчителів історії України, методична періодика.

Методичні аспекти інклюзивного навчання історії. Педагогічний процес в умовах інклюзивного освітнього середовища. Навчальнометодичне забезпечення інклюзивної освіти. Інструментарій і критерії дидактичного діагностування учнів з історії в інклюзивному класі. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами. Індивідуальний план як основа роботи з особливими дітьми. Організаційні форми навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Методи інклюзивного навчання історії. Види навчальних занять в інклюзивному контексті. Диференційоване викладання як засіб задоволення навчальних потреб учнів в інклюзивному класі. Контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів з історії в інклюзивному класі.

Кабінет історії. Загальна характеристика навчального кабінету в ЗЗСО та ЗФПО. Матеріально-технічне та навчально-методичне забезпечення навчальних кабінетів. кабінет історії: загальна характеристика та особливості оснащення.

Виховна робота з історії. Виховні цілі і завдання предмету «Історія». Тиждень історії в школі. Сценарій виховного заходу з історії: структура, вимоги до нього.

Здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу. Здоров'я людини. Базові принципи формування здорового способу життя дітей і молоді. Здійснення професійної діяльності з дотриманням вимог законодавства щодо охорони життя й здоров'я учнів. Надання невідкладної медичної допомоги при гострих станах, загрозливих ситуаціях, що можуть виникнути в умовах надзвичайних ситуацій, при дії стихійних явищ.

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА: ОСНОВИ ШКІЛЬНОГО КУРСУ

Предмет, мета та завдання громадянської освіти. Актуальність, предмет та основоположні засади навчальної дисципліни. Мета та завдання громадянської освіти. Теоретичні основи курсу. Зміст інтегрованого курсу. Особливості громадянської освіти в НУШ. Аналіз шкільних підручників з громадянської освіти.

Особистість та її ідентичність. Ідентичність. Види ідентичності. Громадянська ідентичність. Змінний характер ідентичності. Самовизначення. Ідентифікація. Особиста гідність. Совість. Соціалізація особистості. Соціалізація як ресурс формування громадянської ідентичності. Соціалізація в сім'ї. Соціалізація серед однолітків. Молодіжні субкультури. Партнерські стосунки

в сім'ї. Трансформація моделей сім'ї. Самореалізація людини Самореалізація і розвиток. Індивідуальність особистості. Життєві цінності й пріоритети. Активна громадянська позиція. Мобільність і адаптивність людини. Креативність.

Права і свободи людини. Людська гідність і права людини. Рівноправність. Охорона й захист людської гідності. Еволюція прав людини. Основоположні права і свободи людини. Класифікація прав людини. Борці за права людини. Взаємовідносини «людина – держава». Верховенство права. Права і свободи людини та відповідальність держави за їх дотримання, гарантування та захист. Позитивні і негативні зобов'язання держави. Права дитини. Конвенція. ООН про права дитини. Захист прав дитини. Механізми захисту прав людини і прав дитини. Міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини. Національні механізми захисту прав людини, їх класифікація. Правозахисні організації.

Людина в соціокультурному просторі. Мистецтво жити в суспільстві. Соціальна структура суспільства. Соціальна згуртованість, солідарність і відповідальність. Соціальні цінності. Гендерна, етнічна, конфесійна різноманітність. Рівність. Роль спілкування в житті людини й суспільства. Вербальна й невербальна комунікація. Дискримінація. Конфлікти. Поняття стереотипів і упереджень. Забобони. Шляхи подолання стереотипів. Поняття дискримінації. Основні форми та прояви дискримінації. Толерантність та інклюзія. Поняття конфлікту та його види. Стадії конфлікту. Способи подолання конфліктів. Переговори і медіація. Консенсус і компроміс.

Демократичне суспільство та його цінності. Виникнення і зміст демократії. Цінності демократії. Демократичні інститути. Конституція та її призначення. Законодавча, виконавча та судова влада в демократичних країнах. Принципи виборчого права. Етапи виборчого процесу. Роль політичних партій в розвитку демократії. Громадські організації: правовий статус, діяльність та вплив на демократію. Поняття громадянського суспільства. Функції громадянського суспільства. Роль громадян у становленні й функціонуванні громадянського суспільства. Громадянське суспільство та правова держава. Поняття громади. Роль громади в житті людини, суспільства, держави. Реалізація та захист громадою своїх прав і законних інтересів. Вплив громадян на вирішення проблем громади. Громадянська участь у житті суспільства. Школа – простір демократії. Принципи та цінності учнівського самоврядування. Дитячі й молодіжні громадські об'єднання. Молодіжні соціальні проєкти.

Світ інформації та мас-медіа. Поняття мас-медіа(медіа). Роль інформації та медіа в сучасному світі. Різновиди медіа (книга, преса, фото, радіо, кіно, телебачення, Інтернет, мобільний зв'язок) та їхній розвиток. Реклама. Вплив мас-медіа на формування громадської думки та власної позиції людини. Медіа і демократія. Свобода слова. Баланс між свободою вираження поглядів та відповідальністю. Цензура. Замовні матеріали («джинса») та їхні ознаки. Суспільні медіа. Маніпуляції в медіапросторі. Як розпізнати фейкову інформацію, пропаганду. Роль медіа у провокуванні конфліктів та поширенні стереотипів. «Мова ворожнечі». Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа. Приватність та конфіденційність у віртуальному світі. Цифрова ідентичність. Соціальні мережі. Права людини в Інтернеті. Безпека та етика поведінки у мережі. Кіберзлочинність. Особливості захисту прав дітей та молоді в Інтернеті.

Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту. Економіка як сфера життя людей. Економічні потреби та блага. Процеси, що забезпечують задоволення потреб: виробництво, розподіл, обмін і споживання. Учасники (суб'єкти) економічних відносин. Сталий розвиток. Ринкова економіка. Функції держави в ринковій економіці. Державний бюджет, податки, напрямки видатків. Домашнє господарство як власник і споживач. Поняття про раціональне споживання. Права споживачів. Бюджет домогосподарств: види доходів, напрямки витрат, заощадження. Підприємництво. Мета і соціальна відповідальність підприємця. Правовий захист бізнесу. Ринок праці Учасники ринку праці: роботодавці і наймані працівники. Поняття професії, спеціальності, кваліфікації працівника. Заробітна плата як дохід найманого працівника. Лобювання інтересів та корупція Поняття лобізму. Сутність корупції та корупціогенних ризиків. Причини та наслідки корупції в економіці та політиці. Шляхи подолання корупції.

Україна, Європа, світ. Поняття інтеграції та глобалізації. Вплив глобалізаційних процесів на економіку, культуру, довкілля, людину. Витоки та процес європейської інтеграції. Міграційні

процеси. Поняття інтеграції та глобалізації. Вплив глобалізаційних процесів на економіку, культуру, довкілля, людину. Витоки та процес європейської інтеграції. Міграційні процеси. Види та форми сучасної міграції. Виклики сучасного світу. Міжнародні відносини та міжнародне право. Поняття міжнародних відносин. Особливості міжнародного права. Система безпеки. Міжнародне гуманітарне право. Урядові і неурядові міжнародні організації. Україна – член європейського та світового співтовариства. Європейське і світове співробітництво. Участь України в ООН, ОБСЄ, Раді Європи, СОТ тощо. Європейський вибір України. Угода про асоціацію Україна – ЄС.

Рекомендована література

1. Акунін О.С. Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки (1492–1918 рр.): хронологія подій: навч. посіб. Миколаїв: ТОВ «Фірма "Іліон"», 2013.
2. Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Чернівці, 2007. Т. 1. Стародавня Греція.
3. Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Чернівці, 2008. Т. 2. Стародавній Рим.
4. Балух В.О., Коцур В.П. Історія середніх віків. У 2-х т. Чернівці, 2010. Том 1. Раннє Середньовіччя.
5. Балух В.О., Коцур В.П. Історія середніх віків. У 2-х т. Чернівці, 2010. Том 2. Високе і Пізнє Середньовіччя.
6. Балух В., Коцур В. Ранньомодерна Європа. Чернівці: Наші книги, 2016. 704 с.
7. Баран З.А., Кипаренко Г.М., Мовчан С.П., Швагуляк М.М. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів. Львів: Афіша, 2005.
8. Блок М. Феодальне суспільство / Пер. з фр. Київ, 2002.
9. Бойко О.Д. Історія України. 9-е видання, доповнене. Київ: Академія, 2023.
10. Брусакова О.В., Греченко В.А., Малютіна О.К. Історія України: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2023.
11. Брокгауз. Історія Німеччини у світлинах. К., 2010.
12. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства. К., 2004.
13. Войтович Л.В., Домановський А.М., Козак Н.Б., Лильо І.М., Мельник М.М., Сорочан С.Б., Файда О.В. Історія Візантії. Вступ до візантиністики / За ред. С.Б.Сорочана і Л.В.Войтовича. Львів, 2011.
14. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918-1945 рр. - К. - Подільський, 1997.
15. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2002 роки). Навчальний посібник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. К.: Либідь, 2004.
16. Горбань Ю.А. Історія сучасного світу. Соціально-політична історія XV – початку XXI століть. Київ: Знання, 2012.
17. Громадянська освіта: як втілити на практиці! Посібник для молоді. Режим доступу: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/FMfcgzGxTPFzrbXxsNwjRTMvBwGnKZlb?projector=1>
18. Громадянська освіта та методика її навчання : підручник для студентів педагогічних закладів вищої освіти / Т. Бакка [та ін.]; за заг. ред.: Т. В. Бакка, Т. В. Мелешенко; координатор вип. С. Супрун]. Київ : УОВЦ Оріон, 2019. 319 с.
19. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській цивілізації/ Пер. з англ. К.: Дух і Літера, 2000.
20. Дейвіс Н. Європа. Історія / Пер. з англ. Київ, 2000.
21. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Пер. з англ. П.Таращук. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008.
22. Дубінський В.А. Методика викладання історії в школі. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019.

23. Історична наука в термінах і поняттях: довідник, [В.Ф. Колесник та ін.; за заг. ред. Т.В. Орлової], Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2014.
24. Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій: Навч. посібник / За ред.В.І.Ярового. К., 2001.
25. Історія західноєвропейського Середньовіччя. Хрестоматія / Упорядник М.О.Рудь. К., 2005.
26. Історія європейської цивілізації. Близький Схід / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2016.
27. Історія європейської цивілізації. Близький Схід / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2016.
28. Історія європейської цивілізації. Рим / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2017.
29. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Варвари. Християни. Мусульмани / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2018.
30. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2018.
31. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Замки. Торговці. Поети / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2018.
32. Історія європейської цивілізації. Греція / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2019.
33. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Експедиції. Торгівля. Утопії / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2020.
34. Історія європейської цивілізації. Епоха Відродження. Історія. Філософія. Наука і техніка / За ред. Умберто Еко. Харків: Фоліо, 2020.
35. Історія країн Західної Європи та Північної Америки Нового часу (кінець XV – початок ХІХ ст.): навч. посіб. / за наук. ред. З. А. Баран; З. А. Баран, С. П. Качараба, Р. Б. Сіромський, Б. П. Чума. Київ: Знання, 2015.
36. Історія країн Західної Європи та Північної Америки нового часу (ХІХ –початок ХХ століть): навч. посібник / за ред. Б.В. Сипко. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020.
37. Історія Української Культури в 5 томах, 9 книгах / Гол.ред. Патон Б.Є. Київ: Наукова думка, 2001 – 2011.
38. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За редакцією Леоніда Зашкільняка. Львів, 2001.
39. Концепт «Європа»: Навчальний посібник / Ващенко А.В., Гаврилов В.М., Дятлов В.О., Казимір В.А., Кеда М.К., Коваленко О.О., Соломенна Т.В. Чернігів: Десна Поліграф, 2018.
40. Крижановська О.О., Крижановський О.П. Історія Середніх віків: Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя. Курс лекцій. Київ, 2004.
41. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу. Підручник. Київ, 2002.
42. Курилів В. Методика викладання історії. Курс підвищення кваліфікації вчителів: Навчальний посібник. Харків-Торонто, 2008.
43. Ліхтей І. Історія середніх віків: навч. посіб. для студ. вищ. навч.закл. спец. «Історія». Київ: Київ. ун-т ім.Б.Грінченка, 2018. Т.2.
44. Левітас Ф.Л., Салата О.О. Методика викладання історії. Посібник учителя. Харків, 2006.
45. Левітас Ф.Л., Салата О.О. Методика викладання історії. Практикум вчителя. Харків, 2007.
46. Мак-Ніл Вільям. Піднесення Заходу. Історія людської спільноти. Пер. з англ. 2-ге вид., випр. Київ: Ніка-Центр, 2011. 960 с. (Серія «VIAE HUMANAЕ»; Вип. 2).
47. Medium aevum. Середні віки / Л. Войтович, Н. Козак, Ю. Овсінський, М. Чорний. Львів, 2010.
48. Нова історія країн Західної Європи й Північної Америки. ХVІІ –60-ті рр. ХІХ століття: підручник / Б.М. Гончар, О.П. Машевський, Н.С. Папенко та ін.; за ред. Б.М. Гончара. Київ: Видавничо-поліграфічний центр Київський університет», 2013.
49. Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2013): навч. посіб. для студентів ВНЗ / О. П. Іваницька; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. К.: Слово, 2014.
50. Острогорський Г. Історія Візантії / Пер. з нім. А.Онишка. Львів, 2002.
51. Основи медичних знань та долікарської допомоги: підручник для студентів вищих навчальних закладів ІІІ-ІV рівнів акредитації / Я.І. Федонюк, В.С. Грушко, Л.Я. Федонюк, А.М. Пришляк, М.В. Ющак; за ред. В.С. Грушка. Львів: «Новий Світ-2000», 2020.

52. Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ, Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017.
53. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі: Навчальний посібник. Київ, 2006.
54. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. Курс лекцій. К., 1997.
55. Рубель В.А. Історія Середньовічного Сходу. Підручник. К., 2002.
56. Світова історія: XX – XXI століття. Енциклопедичний словник / За редакцією Ігора Підкови та Романа Шуста. Видання третє. Львів: Літопис, 2020.
57. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. К., 1999.
58. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс): Підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти / І.Щупак. Київ: Орion, 2022. 190 с.
- 57 Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс): Підручник інтегрованого курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти / І.Щупак, Н. Власова, Д. Секеринський. Київ: Орion, 2023. 256 с.
58. Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти (інтегрований курс): Підручник інтегрованого курсу для 7 класу закладів загальної середньої освіти / І.Щупак, Д. Секеринський, Н. Власова. Київ: УОВ «Орion», 2024. 288 с

Інформаційні ресурси:

- Анексія Криму: як це було. URL: <http://www.slovoidilo.ua/2017/03/18/infografika/bezpeka/aneksiya-krymu-yak-ce-bulo>.
- Василевс. Українська візантиністика: <https://byzantina.wordpress.com/>
- Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua>.
- Електронна бібліотека інституту історії України Національної академії наук України. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe>
- Електронні версії підручників. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/>
- ЕІУ – Енциклопедія історії України. Електронна бібліотека. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history>.
- Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua>.
- Інститут громадянської освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія» <https://political-science.ukma.edu.ua/>
- Історія та гуманітарні дисципліни <http://ukrhyst.at.ua/>
- Львівський історичний клуб: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/>.
- Медієвіст. Українська латиномовна література: <https://www.medievist.org.ua/>.
- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: електронні фахові видання. URL: www.nbuv.gov.ua
- Національна парламентська бібліотека України URL: <http://www.nplu.org/>
- Освіта-UA (освітній портал). URL: <http://osvita-ua.net/>
- Офіційний сайт ЦРУ США (статистичні дані, історія і карти по усіх країнах і територіях світу). URL: <http://www.cia.gov>.
- 100 років української історії за 100 хвилин. Вільний відеолекторій WiseCow. Читає Георгій Касьянов. 23 березня 2018 р. URL: <https://wisecow.com.ua/history/100-years-ofhistory/>
- Українська Гельсінська спілка з прав людини www.helsinki.org.ua
- Читиво: <https://chtyvo.org.ua/genre/istorychna/books/>.